

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1624652

Sınıraşan Göç Kaynaklı Radikalleşme: Riskler ve Yönetilmesine Yönelik Stratejiler

Radicalization Driven by Cross-Border Migration: Risks and Strategies for Management

Cenker Korhan DEMİR^a Pelin ALİYEY^{b*} Onur BİLGİNER^c

^a Prof. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Gaziantep / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-8016-7123

^b Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Gaziantep / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0003-2466-2132

^c Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Sosyoloji, Ankara / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0001-9956-2860

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Ocak 2025

Kabul tarihi: 2 Nisan 2025

Anahtar Kelimeler:

Göç,
Radikalleşme,
Sosyal uyum,
Almanya,
Kanada.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 21, 2025

Accepted: April 2, 2025

Keywords:

Migration,
Radicalization,
Social cohesion,
Germany,
Canada.

ÖZ

Sınıraşan kitlesel göç ve radikalleşme ilişkisi akademik çevrelerde ve siyaset alanında artan bir şekilde dikkat çeken bir alan hâline gelmiştir. Bu ilişki göçün yönetilmesi ve sosyal uyum çabalarının geliştirilmesini özellikle yoğun göç akımlarından nasibini alan ülkeler için zorunlu hâle getirmektedir. Öte yandan, bu çalışma, göçün radikalleşmeye yol açabileceği gibi doğrusal ve zorunlu bir ilişkinin kabulünden değil, yönetilemediği takdirde potansiyel riskler barındırdığı varsayımı üzerine kurgulanmıştır. Nihayetinde çalışmanın amacı, potansiyel risklerin nasıl yönetilebileceğini kuramsal bir çerçevede, saha uygulamaları ve örnekleriyle birlikte ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemi kullanılarak Kanada ve Almanya örnekleri incelenmiş ve çalışmanın konusu bağlamında benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu örnekler, farklı kıtalarda bulunmaları, farklı göç grupları ve farklı yönetim felsefeleriyle tartışmanın derinliğini sağlamak amacıyla çalışmaya dahil edilmiştir. Göç ve radikalleşme ilişkisinin yönetilmesi kapsamında, merkezi politika ve yerel uygulamalar ile risk gruplarına yönelik alternatif çözümler üretilmesi ve bu süreçte aktör çeşitliliğinin artırılması ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, öncelikler listesinin başında her durumda uygulanabilir tek bir politika ve programdan ziyade radikalleşme süreçlerine yönelik yerel ihtiyaçlara odaklanan farklı programların geliştirilmesi, bunların devlet tarafından dengeli ve istikrarlı biçimde finanse edilmesi, radikalleşmeyle mücadelede sivil toplumun katılım ve desteğinin sağlanması, sahadan doğru verilerin toplanması ve sonuçların bilimsel yöntemlerle ölçülmesi gibi unsurlar yer almaktadır.

ABSTRACT

The relationship between border-crossing mass migration and radicalization has increasingly become a significant area of attention in academic circles and political fields. This relationship makes it essential for countries, particularly those receiving immense migration flows, to govern migration and promote social integration. Yet, this study relies on the idea that migration does not necessarily lead to radicalization linearly and inevitably, but it might carry potential risks, unless governed effectively. At the end of the day, this study aims to explore how these potential risks can be identified and removed with the help of a theoretical framework, field practices, and relevant examples. Besides, this article uses a comparative case study method and focuses on Canada and Germany to identify similarities and differences in terms of mass migration governance. These examples are specifically selected to enrich the overall discussion for the reason that they come from different continents, involve different migrant groups, and depend on different governance philosophies. Overall, this study shows that in the governance of the migration-radicalization relationship, the emphasis is placed on generating alternative solutions for risk groups through central policy-making and local implementations and increasing actor diversity in this process. In other words, instead of a single, universally applicable policy and program, the priority is given to developing different programs tailored to local needs regarding de/radicalization processes, balancing financial support of the state for these programs, promoting civil society participation and winning public support in the fight against radicalization, collecting accurate field data, and measuring results with scientific methods.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: pelin.aliyev@hku.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The phenomenon of migration, driven by various factors such as security concerns, natural disasters, political oppression, and the pursuit of better living conditions, has increasingly dominated the international community's agenda, particularly in light of recent wars. While the tragedies faced by migrants compel states and international actors to reassess their capacities for humanitarian assistance, ensuring that migrants can coexist harmoniously with host communities emerges as a critical issue requiring sustained attention.

Historical examples illustrate that if migrants entering a new social environment and host societies fail to foster a mutual effort toward harmonious coexistence, there is a significant risk of polarization, radicalization, and, ultimately, violent behaviors. This study examines how cross-border migration can be managed without fostering radicalization, combining a theoretical review of the literature with an analysis of prominent country cases in migration governance. The article uses a comparative case study method and focuses on Canada and Germany to identify similarities and differences in terms of mass migration governance. These examples are specifically selected to enrich the overall discussion for the reason that they come from different continents, involve different migrant groups, and depend on different governance philosophies.

In migration management, two key factors stand out: centralized policy coordination and the adaptation of efforts to local needs and capacities. While centralized coordination ensures coherence and direction in overall policy, local adaptation enables tailored solutions to address the diverse challenges encountered on the ground. The tools and strategies for migration management and fostering social cohesion must be designed by the specific needs of each society and situation. When local resources are insufficient, support from centralized administrative capacities can fill the gap.

Effective policies and programs should directly address the needs and expectations of the target population. In this regard, programs must reflect the social and demographic diversity of both migrants and host communities. Moreover, the actors involved in policy implementation—such as governmental institutions in security, education, justice, and health, as well as religious organizations, youth groups, social associations, and media representatives—should mirror this diversity. Policies must adopt an inclusive approach, involving not only migrants but also host communities, while field-level implementation should be carried out by actors equipped to address the specific needs of diverse groups.

The case studies analyzed in this research emphasize the importance of viewing radicalization as a process and developing stage-specific interventions. For example, regulating online spaces, widely recognized as one of the most prominent tools for radicalization today, particularly among youth, has become a critical area of focus. Instead of merely restricting internet access, discussions have shifted toward alternative solutions that can be developed collaboratively with schools, teachers, and media professionals. Beyond addressing youth, identifying vulnerable groups at risk of radicalization and designing tailored programs for them is another key recommendation.

Another crucial proposal focuses on the rehabilitation and reintegration of individuals who have reached violent levels of radicalization, both within prison settings and upon their release. Developing comprehensive programs to support these individuals is vital for mitigating risks and fostering societal stability.

Additionally, two major challenges in counter-radicalization efforts require particular attention. The first is the difficulty of financing such programs; establishing societal funds is suggested as a viable solution. The second challenge lies in measuring the outcomes of radicalization and counter-radicalization efforts. Monitoring the effectiveness of these programs and adapting them based on feedback is essential. Collaborating with universities to develop joint projects can also strengthen the scientific foundation of these initiatives and enhance their long-term impact.

Overall, this study shows that in the governance of the migration-radicalization relationship, the emphasis is placed on generating alternative solutions for risk groups through central policy-making and local implementations and increasing actor diversity in this process. In other words, instead of a single, universally applicable policy and program, the priority is given to developing different programs tailored to local needs regarding de/radicalization processes, balancing financial support of the state for these programs, promoting civil society participation and winning public support in the fight against radicalization, collecting accurate field data, and measuring results with scientific methods.

In conclusion, migration management should not be viewed merely as a set of integration or adaptation policies directed at migrants but as a broader effort to develop a resilient, sustainable system that enhances societal capacity to address migration challenges. Furthermore, it must be acknowledged that no policy or program can guarantee positive outcomes from the outset. Failures, unintended consequences, societal backlash, and recidivism into violence or criminal behaviors are all potential setbacks. These realities necessitate understanding counter-radicalization efforts not as linear progressions but as dynamic learning processes characterized by challenges and continuous improvement.

Giriş

Radikal ve radikalleşme, günlük hayatta ve farklı disiplinlerde kullanılan kavramlar olmasına rağmen hem öznel yargıların müphemliği hem sosyo-politik bağlamın değişkenliğinden ötürü üzerinde kolaylıkla uzlaşılan tanımlara sahip değildirler. Hayatın farklı alanlarında görülen ve hatta kimi zaman siyasal grupların bilerek yarattığı kavramsal karışıklık veya belirsizlik, radikalleşmeyle mücadele tartışmalarına da yansımaktadır. Öyle ki gerek ulusal gerekse uluslararası yazında kavramsal netleştirmenin nihai olarak yapılamayışı önemli ölçüde siyasal dilin bir mücadele alanı olmasından kaynaklanır. Bu makale, tüm tartışmalı doğası veya kavramsal belirsizliğine rağmen, “siyasal radikalleşme” meselesine odaklanmaktadır. Yani, bu çalışma toplumsal ve siyasal alanlar arasında kategorik bir fark olduğu kabulüne dayanarak, gündelik hayatta herhangi bir şekilde radikal olarak tanımlanan kişi/grup, tutum ya da davranışı çalışmanın kapsamına dahil etmez. Onun yerine, radikal olarak ifade edilen tutum ve davranışların siyasi saiklerle yapılması gerekmektedir ki bu da ilk olarak akla ideolojik, dini ve etnik motivasyonlarla yönetim mekanizmalarına meydan okumayı getirir. Aynı zamanda, bu çalışma radikalleşme eğilimini göç bağlamında incelediğinden, siyasal radikalleşmenin ne ölçüde göçten kaynaklandığı ya da mevcut toplumsal hoşnutsuzlukların göç nedeniyle hangi oranlarda arttığı ve yoğunlaştığı sorusuyla ilgilenir.

Radikalleşme ile göç arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine incelemek gerekirse, buradaki asıl odak dünyanın ve tabii Türkiye’nin en sıcak ve dikkat çekici olgularından biri olan sınıraşan kitlesel göçtür. Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre, 2020 yılında dünya nüfusunun %3,6’sı ülke sınırlarının dışına göç etmiş durumdadır (IOM, 2024). Ayrıca Sudan’daki Eritreli mülteciler¹, Bangladeş’teki Rohingya’lar, Pakistan’daki Afgan mülteciler, Kenya’daki Somalili mülteciler, Kongo Demokratik Cumhuriyeti’ndeki Ruandalı mülteciler, Ürdün ve Suriye’deki Iraklı mülteciler, yurtlarından kopmak zorunda kalan Filistinliler ve bunun bölge ülkelerine ama özellikle Lübnan’a etkileri, göçün vahametini gösteren yakın geçmişten sadece birkaç örnektir. Hatırlamak gerekir ki, Irak’taki savaş ülke nüfusunun %10’unun, Suriye’deki savaş ve politik istikrarsızlık ise ülke nüfusunun yaklaşık yarısının göç etmesine sebebiyet vermiştir (Schmid, 2016).

Sayısını çoğaltmak mümkün olan bu ve benzeri örneklerde mültecilerin bir kısmının gittikleri ülkelerde radikal gruplara katıldığı ya da bunların kuruluşunda yer aldığı görülmekte (Sude, Stebbins ve Weiland, 2015), özellikle göç edenlerin sayılarından ziyade misafir oldukları ülkede kalma süreleri, hele ki etkili uyum politikaları uygulanmadığında, güvenlik sorunu haline gelebilmektedir (Schmeidl, 2002). Hâlihazırdaki güvenlik endişelerini ise, göçmenlerin sayısı, nüfus yoğunluğu ve demografisi; etnik, kültürel, siyasi ve ideolojik farklılıkları; ev sahibi ülkenin iktisadi olarak sorunu sönümlene kapasitesi; göçmenlerin hem iç hem de dış siyasette araçsallaştırılması gibi faktörler beslemektedir (Weiner, 1992/93).

¹ Sığınmacı, mülteci ve göçmen kavramları arasındaki ayrım önemlidir (Vardar, 2015). İstihdam, eğitim ve gelecek güvencesi gibi nedenlerle yasal yollardan göç edenlerin yanı sıra, ülkeye giriş ya da çıkış yaparken yasa dışı yollara başvuranlar da mevcuttur. Özellikle bu ikinci grup için “düzensiz göç” terimi tercih edilir. Mülteci, cinsel yönelimi, etnik aidiyeti veya siyasi görüşleri gibi sebeplerden ayrımcılığa uğrayan ve bu yüzden ülkesini terk eden ya da ülkesine dönmek istemeyen kişilere verilen hukuki bir statüdür. Sığınmacı kavramı ise, resmi başvurusu değerlendirilen ama mülteci olarak henüz tanımlanmayan kişiler için kullanılır. Türkiye’deki hukuki uygulamada, Avrupa ülkeleri dışından sığınmacı olarak gelenler—üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar—“şartlı mülteci” olarak kabul edilir (Bilginer, 2023). Fakat bu makalede zaman zaman kullanılan “mülteci” kelimesi hukuki değil sosyolojik bağlamda ele alınmakta ve kendi ülkesi dışında sığınma talebinde bulunan ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan zorunlu göçmenleri de ifade etmektedir.

Bununla beraber, sınıraşan kitlesel göç ve radikalleşme tek taraflı bir süreç olarak değerlendirilmemelidir. Aksine radikalleşme, karşılıklı kutuplaşma—basitçe, gerek ev sahibi toplulukta gerekse göçmen toplulukta “biz ve onlar” ayrımının giderek keskinleşmesi—olarak ele alınmalıdır. Öte yandan, bu makalede göçmenlerin doğrudan radikalleştirici bir unsur olarak görülmediği ifade edilmelidir. Buradaki hareket noktası, hem ülkelerini terk etmek zorunda kalanların ve/ya ülkelerine dönmek istemeyenlerin hem de ev sahibi ülkedeki insanların birbirlerine karşı radikal olarak tanımlanan düşünceler geliştirebileceği gerçeğidir. Dolayısıyla göç otomatik bir karşılıklı radikalleşmeden ziyade bunun potansiyelini (olasılığını) doğurur ve siyaseten zahiri bir sebep olarak kullanılma riskini taşır. Örneğin, göçmenler yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgili günah keçisi olarak gösterilebilir (Goga, 2019) ya da açık veya örtük bir tehdit olarak nitelendirilip güvenlikleştirilerek, “normal dışı” siyasi uygulamaları meşru kılmak için kullanılabilir (Buzan, Waever ve de Wilde, 1997).

Bu makale, Türkçe literatürde sınıraşan kitlesel göç ve radikalleşme ilişkisini araştıran akademik çalışmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Makalenin temel amacı, sınıraşan kitlesel göç kaynaklı radikalleşme risklerinin yönetilmesinde uygulanabilir politika ve stratejilerin tespit edilmesidir. Bu saikle karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemiyle Kanada ve Almanya örnekleri incelenecektir. Kanada çok kültürlülüğü öngören stratejisiyle bu tip çalışmalarda sıklıkla başvurulmuş bir ülke olması, Almanya ise Türkiye ile benzeri göç dalgalarının muhatabı olması ve sınıraşan düzensiz göçe en fazla maruz kalmış Avrupa ülkesi olması nedeniyle inceleme örneği olarak seçilmiştir.

Çalışma, öncelikle kavramsal tartışmalar üzerinde durarak kullanılabilir tanımlar geliştirmeye gayret edecek ve sınıraşan kitlesel göçün radikalleşmeye etkilerinin neler olabileceğini (hem uluslararası örneklere başvurarak hem de bu hususta alınan tedbir ve politikaları karşılaştırarak) ortaya koymaya çalışacaktır. Sonrasında radikalleşmeyle mücadele örnekleri (Kanada ve Almanya) incelenerek uygulanabilir politika ve programlar tartışılacaktır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın odağındaki radikalleşme ve göç ilişkisini anlamak için öncelikle mevcut literatürde radikal, radikalleşme, radikalleşmeyle mücadele ve bunlarla ilintili kavramların nasıl kullanıldığı incelenmelidir.

Radikal ve Radikalleşme

Radikal kelimesi Türkçe sözlüklerde “kökten, köktenci” olarak tanımlanmaktayken (TDK [web], 2024), İngilizce ise “köklü siyasal ve sosyal değişimi esas alan veya savunan” anlamına gelmektedir (Oxford Dictionary [web], 2022). Genel kullanımdaysa, kamuoyunda kabul edilen norm, değer ve inanışlara karşı gelen ya da davranış kalıplarının dışında hareket eden kişileri tanımlamak için tercih edilir. Öte yandan, bu kavramın içeriği kişiye, gruba, topluma ya da devlete göre değişebilmektedir. Örneğin, temel hak ve özgürlüklerin kök saldırdığı demokratik rejimlerde bunları kısıtlamaya dönük girişimlerde bulunan bireyler radikal olarak betimlenebilir. Fakat tam tersi bir durumda, yani demokratik olmayan bir rejimde temel hak ve özgürlükleri savunmak da radikal olarak nitelendirilmek için yeterli olabilir. Dolayısıyla, radikal kavramının duruma ve yargı kriterlerine göre değişen bir niteliğe sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Radikalleşme ise, “mevcut durumun kapsamlı siyasal veya sosyal reformlar ile değişmesi gerektiğini savunan kişilerin inanç veya eylemleri” ya da “siyasal veya sosyal konularda kişilerin radikal pozisyon almaları için yapılan eylemler veya süreç” olarak tanımlanabilir (Oxford Dictionary [web], 2022). Başka bir deyişle, radikal kişi ya da davranış öznel yargılara dayanan bir durum tespitiyken; radikalleşme bu duruma yol açan süreçtir.

Dolayısıyla belli sosyo-politik koşullar gerçekleştiğinde veya olgunlaştığında herhangi birinin radikalleşmesine uygun bir zemin veya ortam oluşabilir.

Kavramsal tartışma biraz daha derinleştirildiğinde, radikalleşmenin bilişsel ve davranışsal olmak üzere iki temel boyutu olduğu görülür (Neumann, 2013). Bilişsel radikalleşme, kişilerin “normal” olarak tanımlanmayan fikirleri kabullenmesi, içselleştirmesi ve bunlar doğrultusunda uyum göstermesi ile açıklanmaktadır. Davranışsal radikalleşme ise, bu fikirleri gerçekleştirmek adına harekete geçme ve gerekli görüldüğünde şiddet içeren eylemlere başvurma anlamına gelmektedir (McCauley ve Moskalenko, 2008). Bu iki boyut arasında bir tür geçişlilik olduğu söylenebilir. Zira bilişsel radikalleşme sonucu kişiler hoşnutsuzluklarının farkına vararak bunları bir aktöre bağlama eğiliminde olurlar ve böylece davranışsal radikalleşme süreçlerine hazır hâle gelirler.

Ne var ki, radikalleşmenin iki boyutu her zaman peşi sıra ya da ardıllık ilişkisi içinde gerçekleşmek durumunda değildir. Örneğin, bilişsel olarak radikalleşenler bunu davranışlarına yansıtmayabilirler. Aynı şekilde radikal olarak tanımlanabilen davranışları sergileyenler bilişsel anlamda radikalleşmemiş olabilirler (Vergani, Iqbal, Ilbahar ve Barton, 2018). Başka bir ifadeyle, kişisel intikam ve anlık öfke gibi duygulara dayanan davranışlar, radikalleşme sürecinin birer parçası olarak kabul edilmez. Bununla birlikte, her radikalleşme süreci yasa dışılığı ve şiddeti doğurmayacağı gibi, zora başvuran ya da yasa dışı eylemlere giren her radikal grup da toplum tarafından dışlanmayabilir. Kısaca, davranışsal olarak radikalleşen kişi ya da grupların yasa dışı eylemlere yönelmesi, onların ahlaken ve siyaseten kabul edilebilir olmasına engel teşkil etmeyebilir (Bilginer, 2018). Oturma eylemlerinden bina işgallerine kadar şiddet içermeyen ama yasadışı olan birçok sivil itaatsizlik eylemi kamu vicdanında karşılık bulabilmektedir. Bu durum radikalleşmenin çerçevesinin çizilmesini daha da zorlaştırır. Zira radikalleşme yasal eylemlerden yasa dışı olana ve şiddet içermeyen fiillerden şiddetin kullanılmasına kadar uzanan geniş bir yelpaze üzerinde tanımlayanın kriterlerine ve hedeflerine göre değişebilmektedir. O hâlde, kimi eylemler her ne kadar “radikal” olarak tanımlansa da bazen suç teşkil etmemekte ya da suç olarak tanımlansa dahi toplum tarafından kabul edilebilmektedir. Dolayısıyla radikalleşme, bir yandan toplumdan topluma değişkenlik gösteren -ama yerleşik olan- ahlak kurallarıyla ve sosyo-politik kabullerle ilişkilirken; diğer yandan anayasal çerçeveye sınırlandırılan davranış kalıplarıyla paralellik göstermeyebilir ve hatta buna rağmen meşru addedilebilir.

Sınıraşan Kitlel Göç ve Radikalleşme

Radikalleşmeyi, şiddet araçlarının gerekçelendirilmesi de dâhil aşırılıkçı düşünce sistemlerine doğru kademeli bir kayış olarak gören yaygın bakışın haricinde, nedenleriyle birlikte inceleyen kapsayıcı yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin, bunlardan birisi radikalleşmeyi farklı unsurların eklemlenmesinden meydana gelen bir “bulmaca” olarak ele alır. Bu unsurlar arasında ekonomik tecrit, kültürel yabancılaşma ve mağduriyet hissiyatı; arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerinden mürekkep toplumsal ağlar; dünya ve insanla ilgili büyük anlatılar/ideolojiler; radikalleşmenin oluşumuna fırsat veren koşullar ile destek yapıları yer alır (Hafez ve Mullins, 2015). Bu ve benzeri faktörler tıpkı bir bulmacanın parçaları gibi bir araya geldiğinde radikalleşmenin başlayabileceği savunulur.

Başka bir yaklaşım, birey ve grupları radikalleşmeye iten ve çeken faktörler ile birlikte kişisel faktörleri inceler. *İten faktörler* arasında toplumsal meşruiyetin kaybedilmesi, coğrafi unsurlar, devlet baskısı, görelî yoksunluk, eşitsizlik algıları, şiddet, gruplar arası iletişim sorunları, kutuplaşma gibi kökten yapısal sebepler olarak da adlandırılan hususlar bulunmaktadır. *Çeken faktörler*, grubun/örgütün algılanan etkililiği ve ahlaki duruşu, kimliğiyle ilişkilene, kültürel uyuma, grup/örgüt propagandası, ideolojik yakınlık, liderlik, grup/örgüt

içinde değer görme, macera hevesi gibi daha çok örgüt ya da radikal grupla ilgilidir. *Kişisel faktörler* kapsamında ise, depresyon ve travma gibi akıl ve ruh sağlığı sorunları ve ayrıca narsisizm ve dürtülere hâkim olamama gibi psikolojik durumlar ele alınır (Vergani vd., 2018).

Nihayetinde, özellikle de kimlikler arası kutuplaşmanın yaşandığı toplumlarda bir grubun talepleri diğer grubun isteklerine rağmen gerçekleştirilmeye çalışılıyor ya da alternatif kanallara veya uzlaşya yönelmeden bu gayretler haklı gösteriliyorsa, aşırılıkçılık seviyesine geçilmiş olarak kabul edilir (Lenos, Haanstra, Keltjens ve Van de Donk, 2017). Artık bu sürecin ucu açıktır; koşullara bağlı olarak sönmülenebileceği gibi şiddetin meşrulaştırıldığı bir evreye de sıçrayabilir. Genel olarak ise ister süreç ister bulmaca diyelim, radikalleşme kişi ya da grup için siyasal ve niteliksel bir dönüşümü ima etmektedir.

Buna alternatif bir yaklaşım, McCauley ve Moskalenko (2008) tarafından önerilen piramit modelidir. Bu modelde, radikalleşmenin (birey, grup ve kitlesel olmak üzere) farklı seviyelerde gerçekleştiğine dikkat çekilir. Sonraki çalışmalarında radikalleşme modellerini fikir ve eylem piramitleriyle açıklayan McCauley ve Moskalenko (2017), fikrî piramitte aşağıdan yukarıya doğru, siyasal sorunla ilgilenmeyenler (tarafsız), sorunla ilgilenenler fakat şiddeti meşru görmeyenler (sempatizanlar), nedenleri doğrultusunda şiddeti meşrulaştıranlar (şiddeti haklı bulanlar), şiddetin ahlaki zorunluluk olduğuna inananlar gibi bir sıralama yapar. Eylem piramidindeyse, siyasal neden ya da grup için herhangi bir şey yapmama, yasal siyasal eylemlere başvurma (aktivist), yasa dışı eylemlere kalkışma (radikal) ve sivilleri hedef alan yasa dışı eylemler (terörist) gibi tepeye doğru giderek daralan bir sıralamadan bahsedilir (McCauley ve Moskalenko, 2017).

Benzer şekilde, Doosje ve arkadaşları (2016) radikalleşmenin mikro (alt), mezo (orta) ve makro (üst) seviyeleri olduğunu iddia ederken; radikalleşme aşamalarının hassasiyet, grup üyeliği ve eylem gibi sınıflandırılabilirliğini vurgulamaktadırlar. Buna göre, ilk aşamada veya mikro seviyede, bireylerin önem arayışlarıyla birlikte toplumsal hayata ilişkin belirsizlik hisleri birtakım hassasiyetler oluşturmaktadır. Mezo seviyede, kimlik ya da grup-temelli oluşan göreceli yoksunluktan² muzdarip kişiler kendi hassasiyetlerini yakın arkadaş çevreleri ve aileleriyle paylaşırlar. Makro seviyedeysen, kendilerini ait hissettikleri gruba farklı derecelerde etki eden toplumsal faktörler kişilerin hassasiyetlerinin artmasına katkıda bulunur.

Bu bulgular, Bélanger ve arkadaşlarının (2019) şiddete yönelen radikalleşmeyi inceledikleri çalışmayla uyumludur. Bu çalışmaya göre, ihtiyaç, ideoloji ve ağ kapsamında modellenen radikalleşme süreci (İngilizce *3N [need, narrative, network]* olarak adlandırılmaktadır), sosyal hayatta amacını kaybeden ve topluma yabancılaşan bireylerden başlatılabilir. Kruglanski ve arkadaşlarının da (2014) iddia ettiği önem arayışıyla ilişkili bu model, kişilerin bulundukları toplumla bağ kuramadıklarında yeni sosyal ağlara ihtiyaç duyacaklarını belirtir. Sonraki adımda yoksunlukların şiddet araçlarıyla giderilmesini meşrulaştıran ideolojilerle tanışırlar ve son aşamada bunu savunan ağ yapılarının birer parçası hâline gelirler (Bélanger vd., 2019).

Bu modeli göçmen topluluklara uygulayan Goga (2019), ev sahibi ülkedeki yabancı düşmanlığının göçmenlerin entegrasyonunu olumsuz etkileyebildiğini, bu gruptaki bireylerde “bilişsel açıklık” oluşmasına neden olarak onları değişime hazır hâle getirebildiğini ve

² Göreceli yoksunluk, sosyopolitik eşitsizliklerden ama özellikle bireylerin siyasal ve ekonomik beklentilerinin yükselmesine rağmen tatmin edilememesinden ortaya çıkar. Yoksunluk hayal kırıklığına, hayal kırıklığı ise yeterli koşulların varlığında saldırganlığa yol açabilir. Sadece bireyler değil sosyal grupların da yaşam koşullarını eşitsiz olarak algılaması (gruplar arası) çatışmalara yol açabilir (Demir, 2017).

böylelikle farklı dönüşümleri tetikleyebildiğini savlar. Bu durumdaki göçmenlerin ise kendi iç gruplarıyla daha çok iletişim kurması ve aşırılıkçı eğilimlere karşı hassaslaşması beklenir (Goga, 2019). Bu kişilerde oluşan bilişsel açıklık, daha önce de ifade edilen “hassasiyetler” ile ilişkilidir. Bireyler, göçe neden olan faktörler sebebiyle hassas ve travmaları nedeniyle sarsılmış olarak yerleşecek yeni bir ülke arayışına girmektedirler. Bu öyle bir arayıştır ki, göç edenlerin kültürel, ailesel ve kişisel alışkanlıklarını belli noktalarda terk etmelerini ya da içine girmeye çalıştıkları topluma göre gözden geçirmelerini gerektirebilir. İşte bu tür sorgulamalardan kaçamayan göçmenler ev sahibi ülke tarafından kabul görmez ve üstüne üstlük kendilerine “hasım” ya da “düşman” gibi davranılırsa, hem bu grupta bilişsel açıklık ortaya çıkabilir hem de grubun üyeleri radikal görüş ve örgütlere hassas hâle gelebilir.

Buna istinaden, göçmenlerin radikalleşmesinde rol oynayan en önemli faktörlerden biri, yabancı düşmanlığı nedeniyle ev sahibi toplumla entegre olamamaları, sosyal veya profesyonel hayatta ayrımcılığa uğramaları ve nihayetinde kendilerini gerçekleştirememeleridir. Yapılan çalışmalar bireysel ya da sosyal önem arayışının radikalleşmeye yol açabileceğini işaret etmektedir. Bireysel önem kaybının temel sebepleri arasında, aşağılanma, süregelen istikrarsızlık ve güvensizlik gibi unsurlar yer alır. Sosyal önem kaybındaysa, kimliğin başkaları tarafından kabul edilmemesi belirleyicidir (Kruglanski vd., 2014). Öyle ki, göçmenlerin içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul edilmemeleri, hatta aşağılanmaları onların kendilerine ve topluma saygılarını kaybetmelerine neden olabilir. Ait olma ihtiyacı karşılanmayan ya da toplumdan soyutlanan bireylerin diğerlerine karşı saldırgan davranışlar sergileyebileceği (Warburton, Williams ve Cairns, 2006), hele ki sosyal kimliklerinin tehdit altında olduğunu düşünenlerin saldırganlık ve intikam alma hissiyatlarında artış olabileceği iddia edilmektedir (Fischer, Haslam ve Smith, 2010). Tüm bu yaşananlar bireyleri yeniden anlam arayışına iterken, karşılaştıkları ideolojiler ve sosyal ağlar devreye girip radikalleşmelerine zemin hazırlayabilir (Kruglanski vd., 2014). Göçmen toplulukların görece daha küçük ve kapalı gruplar oluşturması dolayısıyla radikalleşme olasılığı ve hızlarının daha fazla olabileceği ifade edilmelidir (Goga, 2019).

Ev sahibi ülkenin, göçmenlerin haklarını yasaklayıcı ve fırsatlarını sınırlandırıcı idari ve hukuki uygulamalarının onların radikalleşmeleriyle ilgili en önemli sebeplerden biri olduğu iddia edilmektedir (Sude vd., 2015). Bu durum, ev sahibi ülkenin yasal organlarının göçmenleri kabullenmemesinin bir temsili olarak yorumlanabilir. Hele ki sınıraşan kitlesel ve düzensiz göç akımları sırasında silahlı grupların ev sahibi ülkeye girmesi durumunda, radikalleşmenin gerçekleşmesi neredeyse kaçınılmazdır.

Son olarak, bunlara ev sahibi ülkenin ekonomik koşulları eklenebilir. Eğer kısıtlı kaynakların paylaşımı gerekiyorsa, ev sahibi ülke halkının göçmenleri tehdit olarak tanımlaması ve onlara karşı radikalleşmesi olasılık dahilindedir (Sude vd., 2015). Bu gibi nedenler göç eden grupla ev sahibi topluluk arasında kutuplaşmanın artmasına neden olabilir. Göçmen ya da ev sahibi topluluklar içerisinde bu motivasyona sahip alt grupların mevcudiyeti ise yaşananların hızla şiddetlenmesi ve radikalleşmeye yol açmasıyla neticelenebilir.

Radikalleşmeyle Mücadele

Radikal kavramı ve radikalleşme süreçleri üzerine yürütülen tartışma asla tam olarak kapanmaz ve dahası bu çekişme radikalleşmeyi ortadan kaldırmak ya da yönetmek için gereken faaliyetleri tanımlarken devam eder. Bu yeni tartışma kapsamında, radikalleşmeyle mücadele (*counter-radicalization*) ve radikalleşmeden geri döndürme (*deradicalization*) kavramlarına sıklıkla başvurulur. En genel tanımıyla, radikalleşmeden geri döndürme, bir şekilde radikalleşme sürecini yaşamış kişilerin inanç sistemleri ve davranış kalıplarını iyileştirmeyi hedeflerken; radikalleşmeyle mücadele, bireylerin radikalleşmemesi için alınacak tedbirler ve

uygulanacak politikalar üzerine yoğunlaşır. Aralarında kesişen konu ve alanlar olmasına rağmen radikalleşmeden geri döndürme daha spesifik temalar üzerinde dururken, radikalleşmeyle mücadele daha kapsamlı politika önerileri ve uygulamalarını içerir. Bu çalışmada ise radikalleşmeyle mücadele, şiddet içeren aşırılıkçılığı önleme (*preventing violent extremism, PVE*) ya da var olan aşırılıkçı şiddete karşı koymayı amaçlayan (*countering violent extremism, CVE*) tedbirleri de içine alan bir kapsayıcı bir terim olarak tercih edilmiştir.

Kavramları net sınırlarla ayırmak kolay olmasa da ilgilendikleri faaliyet alanlarından bahsedilebilir. Bu kapsamda, çözülme (*disengagement*) radikal örgütlerden fiziksel olarak ayrılmayı, başka bir deyişle, davranışsal kopuşu temsil eder. Ne ki, örgütle bağı kopan biri bilişsel olarak radikalleşmeden geri döndürülmüş sayılmayabilir. Zira fiziksel kopuş zorunlu olarak zihinsel bir kopuş anlamına gelmez. Bunun tam tersi de mümkündür; hiçbir şekilde bilişsel radikalleşme yaşanmadan davranışsal radikalleşme sürecine girilebilir (Koehler, 2017). Yani, radikal bir gruba katılımın arkasında akran ya da akraba baskısı, kişisel intikam, zorla kaçırılma ve sonrasında ayrılmanın imkânsız hâle getirilmesi gibi nedenler bulunabilir. Yeniden entegrasyon ya da toplumla bütünleşme ve rehabilitasyon gibi metotlar tam da bu bağlamda anlam kazanır. Her iki yöntem de bilişsel ve davranışsal radikalleşme süreçlerini nihayetlendirme aşamasında olan kişilerin topluma katılabilmesinin ve/ya yeniden hayatlarını kurabilmesinin yolunu arar. Radikalleşmeden dönüş penceresinden bakıldığında, bu hem şiddet kullanımının reddi hem de çeşitlilik ve farklılığın kabulü anlamına gelir (Koehler, 2017).

Tartışmayı göçmenlerle ilgili yaşanabilecek olası sorunların çözümüne doğru kaydırsak, geleneksel olarak üç stratejinin izlendiği görülür: Çatışmayı kaynağında çözerek göçmenleri evlerine geri göndermek; göçmenlerin ev sahibi ülkede kalıcı olarak yerleşmelerini sağlamak ve daha ileri bir aşamada onlara vatandaşlık vermek; son olarak, göçmenleri üçüncü bir ülkeye yerleştirmek (Hynie, 2018). Her strateji ayrı ayrı derinlemesine sorgulanmayı hak ediyorsa da bu çalışma göçmenlerin, en azından azımsanmayacak sayıda bir göçmen topluluğun, ev sahibi ülkede kalıcı olabileceği gerçeğini yadsımadan uygulanabilir politikalar geliştirmenin daha isabetli olacağını söylemekle yetinecektir.

Bu bağlamda, göçmenlerin ev sahibi toplumla kültürel etkileşiminin genellikle dört şekilde sonuçlandığı gözlemlenir: Entegrasyon, asimilasyon, ayrışma, anomi ya da marjinalleşme. Entegrasyon, genel hatlarıyla, göçmen topluluğun kültürel kimliğinin esas özelliklerini koruyarak ev sahibi toplumun kültürünü öğrenmesi ve benimsemesidir. Asimilasyon, ev sahibi toplumun kültürünü benimsemek için kendi kültürel kimliğinden vazgeçme durumunu işaret eder. Ayrışma, kendi kültürel kimliğinin bütün unsurlarını koruyarak, ev sahibi toplumun kültürel değerlerini reddetmek anlamına gelir. Marjinalleşme ise kendi toplumunun kültürel mirasıyla birlikte ev sahibi toplumun kültürünün reddedilmesidir. Bu durum bireylerin anomi yaşamasına ve kendilerini hiçbir topluma ait hissetmemelerine yol açabilir (Berry, 1997).

Ev sahibi ülke tarafından göçmenlere yönelik uygulanan politikalar genellikle “entegrasyon” olarak nitelendirildiğinden, kavramsal çerçevenin genişletilmesine buradan devam edilebilir. Entegrasyon ülkeden ülkeye değişen bir içeriğe sahip olsa da (Castles, Korac, Vasta ve Vertovec, 2002), Ager ve Strang’ın (2008) belirttiği gibi bu sürecin temel bileşenleri birbirine oldukça benzerdir. Dört kategoride toplanan bu temel bileşenler “belirleyiciler, sosyal ilişkiler, kolaylaştırıcılar ve temel/alt yapı” olarak sayılabilir. Belirleyiciler, çalışma, barınma, eğitim ve sağlıkla ilgili konuları; sosyal ilişkiler, sosyal köprüler, bağlar ve bağlantıları; kolaylaştırıcılar, dil ve kültür bilgisi, güvenlik ve istikrarı; temel/alt yapı ise, genel olarak hakları ve vatandaşlığı kapsar. Temel/alt yapı ile belirleyiciler arasındaki ilişki sosyal ilişkiler ve kolaylaştırıcılar vasıtasıyla sağlanır. Bu modeli, temel haklara erişim sağlanmadığı takdirde entegrasyonun zorlaşacağı gibi okumak nasıl mümkünse (Şimşek, 2018), sosyal ilişkiler ve

kolaylaştırıcıların çalıştırılmadığı ya da toplumun göçmenleri kabullenemediği durumda entegrasyonun beklenen ölçüde gerçekleşmeyeceği gibi okumak da mümkündür.

Entegrasyonun tüm olumlu çağrışımlarına rağmen, kavrama ciddi eleştiriler getirildiği de ifade edilmelidir. Bunlardan ilki, mühendislik alanında bir parçanın diğerine entegre edilmesi olarak karşımıza çıkan bu kavramın mekanik bir tınısı olduğu ve sosyal bilimlerde kullanıldığı takdirde yanlış anlamalara sebebiyet verebileceğidir. İkinci eleştiri, entegrasyon kavramının hiyerarşik tabiatına vurgu yapar. Daha açık söylemek gerekirse, bu kavramda sonradan geleni mevcut ya da yerleşik olan ile bütünlemek/birleştirmek gibi bir ima vardır. Bununla ilintili üçüncü eleştiriye göre, göçmenler ve ev sahibi halk arasındaki etkileşimde, kimin kime ne ölçüde uyum sağlayacağı aslında siyasi iktidar tarafından belirlenir. Bu meseleye ilişkin nihai karara ise toplumsal baskı, güvenlik endişeleri, uluslararası gelişmeler ve benzeri değişkenler etki eder. Tüm eleştiriler değerlendirildiğinde, entegrasyon sonradan gelenin var olana uyması anlamına gelebilir ki bu da zaman içinde asimilasyon politikalarını meşrulaştırabilir (Abadan Unat, 2017). Bu nedenle pek çok sosyal bilimci entegrasyonu “tuzak” bir kavram olarak nitelendirmekten çekinmez (Erdoğan, 2021).

Son dönemde ise, entegrasyon yerine uyum ya da sosyal uyum kavramlarının kullanılmaya başlandığı, bunun da ev sahibi ve misafir toplumun birbirlerine uyum sürecini kapsar şekilde tanımlandığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar “sosyal uyum” üzerinde bir fikir birliği olmasa da farklı sosyal grupların dayanışması, birlikteliği ve barışçıl şekilde bir arada yaşamasıyla ilişkilendirilmekte; sosyal düzensizlik ve karmaşa gibi kavramların zıttı olarak kullanılmaktadır (Demireva, 2021). Göç İdaresi Başkanlığı da (2025) entegrasyondan ziyade uyum üzerinde durmuş ve kavramı şu şekilde tanımlamıştır:

Hem yabancıların hem de ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dâhil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır.

Görüldüğü gibi daha güncel yaklaşımlar göçmenler ile ev sahibi toplumun birbirine uyum sağlaması üzerinde durmakta ve bu eğilim son dönem çalışmalarında “toplumsal dayanıklılık” (*community resilience*) olarak kendini göstermektedir. Söz konusu kavram, “herhangi bir tehdit sonrasında sosyal uyumu ve olumlu iş görmeyi sağlayan ağ tipi uyum kapasitelerini birleştiren bir süreç” olarak tanımlanmaktadır (Norris, Stevens, Pfefferbaum, Wyche ve Pfefferbaum, 2008).³ Bu bakış açısına göre dayanıklılığı yüksek toplumlar karşılaşacağı problemlere uyum sağlayabilecek ve çatışmaya yol açmadan alternatif çözüm/ilişki modelleri önerebilecektir. Aşırılıkçılığın önlenmesi ve risk faktörlerinin azaltılmasına yönelik toplumsal dayanıklılığı geliştirme programlarında, Ager ve Strang’ın (2008) daha önce belirttiği, sosyal bağlar, köprüler ve bağlantılar gibi üç tip sosyal ilişki üzerinde durulmaktadır. Buna göre, aynı kimlikte olanlarla sosyal bağların; aynı toplum içerisinde yaşayıp farklı kimliğe sahip olanlarla köprülerin; devlet ve sivil toplum kuruluşlarıyla ise bağlantıların kurulması ya da güçlendirilmesi gerekir (Ellis ve Abdi, 2017). Örneğin, kişilere benzer bir sosyo-ekolojik yapı içerisinde bulunan arkadaşları ve aileleri vasıtasıyla ulaşılabilir. Bir anlamda, ya sosyal bağlar kullanılabilir ya da bu bağların çalışması sağlanabilir. Ayrıca, farklı etnik kökenlerden gelenler çeşitli programlar yardımıyla bir araya getirilerek, aralarında sosyal köprüler kurulabilir. Böylelikle karşılıklı anlayışın gelişebilmesi için temeller atılabilir.

³ Uyum kapasiteleri, ekonomik gelişme, sosyal sermaye, bilgi ve iletişim, toplumsal yetkinlik olarak tanımlanmaktadır. Bunlar içinde sosyal sermaye toplumu bir arada tutan beklentiler, ilişkiler ve ağları; toplumsal yetkinlik ise daha az gücü olanların dahi seslerini duyurabildikleri bir toplumu işaret etmektedir (Norris vd., 2008).

Son olarak, hükûmet destekli sivil toplum kuruluşlarında görev üstlenerek ve yerel yönetimlerin faaliyetlerinde yer alarak, göçmenlerin yerel otoriteler ve yasa koyucuyla bağlantılarının oluşması sağlanabilir.

Öte yandan radikalleşmeyle mücadele politikalarının çok boyutlu düşünülmesi ve çok aktörlü yürütülmesi gerekir. Zira toplumsal algı, hukuk sistemi, ceza kanunu, bireyler ve kişisel ağlar, siyasal otorite, uluslararası örgütler ve uluslararası sosyal ağlar gibi farklı seviye ve etkideki unsurlar politika üretim sürecinin içkin birer parçasıdır. Dolayısıyla ancak her seviyede işleyen ve birbirini bütünleştiren programlar olursa, uygulanan politikaların amacına ulaşması mümkün olabilir (Goga, 2019). Sonuç olarak, göçmenlere yönelik ev sahibi toplumla bütünleştirici ve radikalleşme risklerini azaltıcı programların mevcudiyeti sosyal uyumun sağlanmasında gerekli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, radikalleşmeyi önlemeyi amaçlayan toplumsal dayanıklılık politika ve programlarının mikro/alt, mezo/orta ve makro/üst düzeyleri hesap ederek hazırlanması gerekir. Bu, sırasıyla birey, grup ve toplum düzeyinde yapılacak çalışmaları kapsamaktadır (Stephens ve Sieckelink, 2020). Örneğin alt düzeyde bireylerin eğitiminin sağlanması, orta düzeyde sosyal gruplar arasındaki bağ ve köprülerin geliştirilmesi ve üst düzeyde sosyal grupların kurumsal bağlantılarının sağlamlaştırması için politika ve programlar üretilebilir. Buradaki amaç, tek başına dayanıklı vatandaşlar yetiştirmek yerine toplumsal dayanıklılığın sergilenebileceği ortamlar yaratmaktır.

Sınıraşan Göç Kaynaklı Radikalleşme ile Mücadelede Ülke Örnekleri

Çalışmanın başında belirtildiği gibi sınıraşan göç modern toplumların bir gerçeğidir. Bunun bir sorun hâline gelmeden yönetilmesi ise devletlerin ve uluslararası toplumun önemli bir çalışma alanı olarak gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde uluslararası ortamda göçün yönetilmesi anlamında dikkat çeken iki ülke incelenecektir: Kanada ve Almanya.

Sınıraşan Göç Kaynaklı Radikalleşmenin Yönetiminde Kanada Örneği

Kanada'nın gelişiminde göçün önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Öyle ki, 1878'de uygulamaya konulan Ulusal Politika ile iç talebi artırmak ve sanayinin işgücü ihtiyacını karşılamak için göç teşvik edilmiştir. Ancak bu politika, 1970'lere kadar sınırlayıcı ve ayrımcı olarak yürütülmüş; Britanya ve Kuzey Avrupa'dan göçmenler kabul edilirken Asya ve Afrika'dan göçmen kabul edilmemiştir (Kelley and Trebilcock, 2010, s. 62-63). Dolayısıyla Kanada, göçmen politikasını ırksal kriterlere dayandırarak "beyaz adamın ülkesi" statüsünü korumaya çalışmıştır (Triadafilopoulos, 2004). Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ırkçılığın lanetlenmesi, küresel insan hakları rejiminin ortaya çıkması ve sömürge karşıtı hareketler neticesinde ayrımcı göç politikası terk edilmiş ve çok kültürlülük anlayışı benimsenmiştir (Triadafilopoulos, 2012; Banting, 2022). Bu anlayışın benimsenmesiyle Kanada, günümüzde kişi başına en fazla göçmen kabul eden ülkelerden biri hâline gelmiştir (Trebilcock, 2019).

Kanada çok kültürlülük ilkesine dayalı göç ve göçmen politikaları ile başarılı bir model olarak öne çıkarken, bunun önemli kanıtlarından biri 21 demokratik ülkede çok kültürlülük politikalarının gücünü 1980-2020 yılları arasında 10'ar yıllık periyotlarla toplamda beş kez ölçen Çok Kültürlülük Politika Endeksi'nde (Wallace, Tolley ve Vonk, 2021) lider ülkelerden biri olmasıdır. ABD Eski Başkanı Clinton'ın (1995) "Ulusları parçalayan etnik çatışmaların kararttığı bir dünyada Kanada, farklı kültürlerden insanların barış, refah ve karşılıklı saygı içinde birlikte nasıl yaşayabileceğinin ve çalışabileceğinin bir modeli olarak duruyor" tespiti bu noktada dikkate değerdir. Kanada, birçok gelişmiş ülke tarafından rol model olarak görülürken (Harris, 2020), uygulamalarıyla uluslararası basında da kendine yer bulmaktadır. *The Economist* (2016) "Özgürlük kuzeye doğru ilerliyor" başlıklı haberinde "Duvar öğrenlerin, kapı

kapatanların ve asma köprü kuranların bu iç karartıcı dünyasında Kanada yüreklendirici bir istisna olarak öne çıkıyor.” sözleriyle Kanada’nın göç ve göçmenlere ilişkin olumlu yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır.

Güncel Endişeler

Her ne kadar çok kültürlülük ilkesi Kanada’nın göçmen politikalarında etkili olsa da toplum içinde tepkilerin yükselmeye başladığı dikkat çekmektedir. Örneğin, *Focus Canada*’nın (2024) son araştırmasında Kanadalıların %58’inin ülkenin çok fazla göçmen kabul ettiğine inandığı görülmektedir. Bunu destekleyen başka bir kamuoyu araştırmasına göre (Nanos Research, 2024), Kanadalıların %64’ü 2025 yılında daha az göçmen kabul edilmesini istemektedir. Çok fazla göç olduğu yönündeki kamuoyu yargısı üzerinde konut sektöründeki sorunlar, ekonomik durum, aşırı nüfus ve göç sisteminin nasıl yönetildiğiyle ilgili endişeler etkili olmaktadır. Nitekim, Leger’in (2023) araştırmasına göre Kanadalıların %75’i göçmenlerin konut krizine, %73’ü sağlık sistemine ve %63’ü okul sistemine baskı yaptığını düşünmektedir.

Göçmenlerden duyulan rahatsızlığın davranışsal boyuta taşındığı da dikkat çekmektedir. Bu kapsamda cami saldırıları, göçmen karşıtlığı tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. 2017’de Quebec’de ve 2022’de Mississauga’da (CityNews Toronto, 2022), 2023’te Toronto’da, 2024’te ise yine Mississauga’da cami saldırıları gerçekleşmiştir (Reuters, 2024). Bunu destekleyen bir başka veri ise Ontario Tech Üniversitesi’nde yapılan bir çalışmaya dayanmaktadır. Aşırı sağcı görüşlere sahip Kanadalı grupların sayısında “inanılmaz bir artış” olduğunun iddia edildiği bu çalışmada, kadın karşıtı, göçmen karşıtı, İslam karşıtı farklı grupların varlığına dikkat çekilmiştir. Aşırı sağ hareketin demografik profiline de son zamanlarda değiştiği ifade edilmektedir. Aşırı sağ söylemler gençlerin her zaman ilgisiyle karşılaşsa da, orta yaş ve yaşlı yetişkinler arasında daha fazla taraftar bulmaya başlamıştır. Ekonomik durumu iyi olan eğitimli profesyoneller arasında da aşırı sağcılara rastlamanın yaygınlaştığı iddia edilmiştir (House of Commons, 2022).

Bu gelişmeler göçmenlerin radikalleşme riski üzerinde düşüncelerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. “*Genç teröristler: Kanada’da gençlerin radikalleşme sorunu var mı?*” başlıklı başka bir haberde, Ottawa Yahudi toplumuna yönelik bir terör saldırısı planlamakla suçlanan bir gencin tutuklanması olayı üzerinde durulmuştur. Kanada Kraliyet Atlı Polisi (*Royal Canadian Mounted Police, RCMP*) tarafından yapılan açıklamada sadece son altı ay içinde beş gencin terör suçundan tutuklandığına ve teröristlerin gençleri örgüte dahil etmek için interneti kullanmaları konusunda endişe verici bir eğilimin varlığına dikkat çekilmiştir. Ebeveynlerin yanı sıra öğretmen ve antrenörlerin de radikalleşme belirtilerine karşı tetikte olmaları gerektiğinin altı çizilmiştir. Haberde terörist grupların uzun zamandır aşırılık yanlısı propagandaya karşı daha savunmasız olabilen gençleri hedef aldığı, internetin ise güçlü bir üye kazanma aracı hâline geldiği vurgulanmıştır (Global News, 2023).

Kanada’da büyüyen bir çocuğun nasıl terörist olduğu sorusuna cevap arayan Dawson’a (2014) göre, “*Bunlar, çoğu dış göstergeye göre olağanüstü işler yapan sıradan insanlar...*” ve bu konuda “*İnsanlardan çok onları çevreleyen sürece bakmalıyız.*” Bu süreci kimlik mücadelesi çerçevesinde açıklayan Dawson, din değiştirenlerin genç, zeki ve duygusal olarak başıboş olma eğilimlerinin varlığına dikkat çekmiştir. Yazara göre; “*Radikal İslamcı görüşlere yöneliş gibi yeni dinlere yöneliş de çoğu gencin yaşadıklarının ötesine geçen kimlik mücadelelerine dayanıyor... Akranları ve ebeveynleriyle olan ilişkileri garip ve tatmin edici olmayan bir hâl alıyor.*” Müslüman göçmenlerin çocukları Kanadalı akranların liberal kültürüne uyum sağlamaya çalışmak ile ailelerinin geleneksel sosyal ve dini gelenekleri arasında kalmaktadırlar. Bu noktada Berry’nin (1997) anomi olarak ifade ettiği, bireylerin kendilerini hiçbir topluma ait

hissetmemesi durumu yaşanmaktadır. Öte yandan, Dawson'a (2014) göre bu koşullardaki her genç radikalleşmez ve radikalleşen her genç de şiddete yönelmez. Radikalleşme, bilişsel açıklığa sahip olan savunmasız bir gencin karizmatik bir destekçiyle çevrimiçi veya şahsen tanıştığı bir döneme ihtiyaç duyar.

Kurumsal Yapı ve Strateji

Kanada, radikalleşme eğiliminin güçlenme riski karşısında 2018'de bir mücadele stratejisi geliştirmiştir. Ulusal Stratejinin, (1) şiddet içeren radikalleşmeyi ve bunun içerdiği yıkıcı ve zararlı davranışları, bunların topluluklar üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere açıklamak; (2) erken önleme, risk altında önleme ve şiddet içeren ideolojilerden ayrılma (çözülme) yoluyla radikalleşmeyi önleme ve bununla mücadele etme yaklaşımını ortaya koymak ve (3) "Kanada Toplumsal Katılım ve Şiddetin Önlenmesi Merkezi" (*Canada Centre for Community Engagement and Prevention of Violence*) tarafından paydaşlara, kamuoyuna ve uluslararası uzmanlara danışılarak belirlenen önceliklerin ana hatlarını çizmek olmak üzere üç temel amacı bulunmaktadır (Government of Canada, 2018).

Radikalleşme ile mücadele sürecinde önemli rol oynayan bu merkez, Kanada'nın şiddet içeren radikalleşme ile mücadele çabalarında kurumsal bakış açısını yansıtır. Burada dikkat çeken en kritik noktalardan biri radikalleşme ile mücadele sürecinin göçmenlerle sınırlandırılmamış olmasıdır. Bu anlamda yerel toplumla göçmenler arasında herhangi bir ayırım yapılmamaktadır. Bir mükemmeliyet merkezi olarak Kanada Toplumsal Katılım ve Şiddetin Önlenmesi Merkezi, şiddet içeren radikalleşme ve bununla mücadele etmenin en etkili yollarını keşfetme sürecinde topluluklar, federal, eyalet ve bölgesel partnerler, kolluk, yerel ve uluslararası uzmanlar ile iş birliği hâlinde hareket etmektedir (Government of Canada, 2018). Bu hâliyle radikalleşme ile mücadelenin çok boyutlu düşünüldüğü ve çok aktörlü yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Söz konusu merkezin faaliyetleri, erken önleme, risk altında önleme ve çözülme olarak üç başlıkta toplanabilir. Erken önleme, nüfusun geneline yönelik olup şiddet içeren radikalleşmenin gerçekleşmesini engellemeyi ve meydana geldiğinde mümkün olduğu kadar erken müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Bireylerde şiddet içeren radikalleşme konusunda farkındalık yaratmak, çevrimiçi terör ve şiddet içeren aşırılık yanlısı mesajlardan etkilenmemeleri için bireylerin eleştirel düşünme becerilerini ve dijital okuryazarlık kapasitelerini geliştirmek, öğrencilere karşılaştıkları sorunları paylaşmaları için uygun bir sınıf ortamı sağlamak, erken önleme çabaları içinde yer almaktadır. Bu noktada hükümet, hoşgörüsüzlük ve nefretin aşırılık içeren ifadelerine karşı bireysel ve grup direncinin nasıl artırılacağı ile bunların şiddet olaylarına dönüşmesinin nasıl önlenilebileceğine odaklanmaktadır (Government of Canada, 2018).

İkincisi risk altında önleme olup şiddet içeren radikalleşmenin ilk aşamalarındaki bireylere veya gruplara yönelik çabaları içerir. Koruyucu faktörler oluşturmayı ve bu faktörlerle savunmasızlık ve risk belirtileri gösteren bireylere müdahalede bulunmayı içerir. Savunmasızlık ve risk belirtileri gösteren bireyler için koruyucu faktörler oluşturulur ve onları şiddet içeren aşırıcılığa giden yoldan saptırmak amacıyla müdahaleler yapılır. Ayrıca risk altındaki kişilere müdahale etmek için aile üyeleri, akranlar ve polis memurları ve ruh sağlığı uzmanları gibi ön saflardaki çalışanlar ve uygulayıcılar için uygun araçlar oluşturulur. Çevrimiçi ortamda zararlı içerikle etkileşimde bulunan ve onları şiddete doğru radikalleştirebilecek bireyleri harekete geçirmeye yönelik araçlar ve stratejiler geliştirilir (Government of Canada, 2018).

Üçüncüsü ise çözülmedir. Bireylerin şiddet içeren aşırılık yanlısı gruplardan çıkmalarına yardımcı olmaya yönelik girişimleri kapsamaktadır. Çözülme programları,

Kanada'nın güvenlik ve polis teşkilatlarının izleme, soruşturma ve cezai kovuşturma için bir dava oluşturma konusundaki kapsamlı çalışmasının tamamlayıcısı olarak hizmet eder. Bireylerin şiddet yanlısı aşırı gruplardan çıkmalarına yardımcı olacak girişimler gibi programlar, bu bireylerin oluşturduğu potansiyel tehdidi hafifletmenin başka bir yoludur (Government of Canada, 2018).

Öte yandan, radikalleşme ile mücadele kapasitesini geliştirmek için üç öncelikli alan belirlenmiştir: Bilgi oluşturma, paylaşma ve kullanma; çevrimiçi alanda şiddet içeren radikalleşmeyi ele alma; müdahalelerin desteklenmesi (Government of Canada, 2018). İlkiyle ilgili olarak radikalleşmenin güvenilir ve anlamlı göstergeleri ve koruyucu faktörler hakkında bilgi oluşturulması, şiddet içeren radikalleşme ile mücadeleyi amaçlayan programların etkinliğini ölçmek ve değerlendirmek için yöntemler hakkında bilgi oluşturulması, konferanslar ve etkinlikler aracılığıyla en iyi uygulamaları paylaşmak için Kanada genelinde araştırmacıları ve uygulayıcıları bir araya getirerek bilgi paylaşılması hedeflenmektedir (Government of Canada, 2018).

İkinci öncelikli alanla ilgili olarak dijital okuryazarlık kılavuzlarının ve alternatif anlatıların geliştirilmesiyle sivil toplumun desteklenmesi, terörist ve şiddet içeren aşırılık yanlısı içeriğin çevrimiçi etkisini azaltmak amacıyla teknoloji şirketleri ve uluslararası ortaklarla birlikte çalışılması, teröristlerin ve şiddet içeren aşırılık yanlısı grupların çevrimiçi ortamda nasıl çalıştıklarını ve faaliyetleri ile nasıl mücadele edilebileceğini daha iyi anlamak için ilgili araştırmaların desteklenmesi gibi faaliyetler bulunmaktadır (Government of Canada, 2018). Kamusal ve çevrimiçi alanlarda hoşgörüsüzlük ve nefret ifadelerine ilişkin artan endişenin farkında olarak, söz konusu stratejiyi uygularken hoşgörüsüzlük ve nefret ifadelerine karşı bireysel ve grup dayanıklılığının nasıl artırılacağına ve bu ifadelerin şiddet olaylarına dönüşmesini nasıl önleyeceğine odaklanılmaktadır. Bu konu, ayrıca Kanada Terörizmle Mücadele Stratejisinde de belirtilmiş, toplumsal dayanıklılığın artırılmasının şiddet içeren aşırıcılıkla mücadelenin temel bileşeni olduğu vurgulanmıştır. Bu amaca ulaşmak için yerel ortaklarla ve topluluk temsilcileriyle çalışılması öngörülmüştür (Canada's Counter-terrorism Strategy, 2013).

Üçüncü öncelikli alan olan "müdahalelerin desteklenmesi"nde şiddet içeren radikalleşme vakalarını değerlendirebilmeleri ve müdahale edebilmeleri için ön saflardaki çalışanlar ve uygulayıcıların eğitimle desteklenmesi, finansman sağlanması, vakalara müdahale etmek için kapasitenin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Government of Canada, 2018). Bu bağlamda, çalışanların radikalleşme ve şiddetle mücadele konularında gerekli bilgi ve becerilerle donatılmaları amaçlanmaktadır. Bu tür çabalar, şiddet içeren radikalleşme sürecinin erken tespit edilmesi ve önlenmesine yönelik daha güçlü bir altyapı kurulmasını sağlayacak, aynı zamanda güvenliğin de sağlanmasına katkı sunacaktır.

Kanada'nın radikalleşme risklerini yönetebilmek için kurumsal gayretlerinin bir başka örneği "Toplumsal Dayanıklılık Fonu"dur (*Community Resilience Fund, CRF*). Kanada Hükümeti tarafından finanse edilen ve Kanada Toplumsal Katılım ve Şiddetin Önlenmesi Merkezi tarafından yönetilen bu fon şiddet içeren radikalleşmeyi önlemeyi amaçlayan girişimlere mali destek sağlamak için kurulmuştur (Government of Canada (2018). Fon, yerel topluluklara, örgütlere, uygulayıcılara, araştırmacılara ve gençlik liderliğindeki girişimlere, şiddete yönelik radikalleşme girişimleri ile mücadele etme fırsatları sunmaktadır. Hedef ise, çeşitli projeleri finanse ederek toplulukların daha dayanıklı hâle gelmesini sağlamaktır. CRF, yeni ve yenilikçi projeleri finanse etmek için yılda 7 milyon dolarlık bir bütçeye sahip olup 2017'den bu yana 78 projeye 69 milyon dolardan fazla fon sağlanmıştır (Government of Canada, 2024).

Kanada'nın radikalleşmeyle mücadele program ve uygulamalarıyla ilgili birçok girişime rastlanmaktadır. Örneğin, *Kanishka* Projesi, Kanada'yı etkileyen terörizmle ilgili meseleler üzerine araştırmalar sunmakta olup, şiddet içeren aşırılığı önlemek ve bununla mücadele etmek gibi konuları kapsamaktadır. Proje, terörizmin Kanada bağlamında ne anlama geldiğini, zaman içinde nasıl değiştiğini ve Kanada'da terörizm ve şiddet içeren aşırılıkla mücadele etmek için etkili politika ve programları desteklemek adına neler yapabileceğini daha iyi anlamayı amaçlamıştır. *Kanishka* Projesi, 70'e yakın alt projeyi finanse etmiş ve terörizmle mücadele üzerine bilgi paylaşımı yapmak amacıyla yetkilileri, araştırmacıları, uygulayıcıları ve toplum üyelerini bir araya getiren çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmıştır (Public Safety Canada, 2018).

Bu anlamda, Kanada Islah Hizmetleri (*Correctional Service Canada, CSC*) biriminin çabaları da dikkate alınabilir. Buradaki uygulayıcılar, ideolojik olarak motive olmuş suçlular arasında radikalleşmeden şiddet içeren aşırılığa kadar risk faktörlerini ele alan bir program geliştirme çabalarını tartışır. Çeşitli yaklaşımların uygulanabilirliğini, güvenilirliğini ve geçerliliğini belirlemek için daha fazla çalışma yapılması gerektiğinden bahsetmekle birlikte, CSC şiddet içeren aşırılıkçı ideolojiye karşı koymak için bilişsel davranışçı programları, dinler arası danışmanlık ve etno-kültürel hizmetleri kullanır (U.S. Department of Justice, 2015).

Kanada, radikalleşmeyle mücadelede yerel yönetimleri de kullanmaktadır. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri, Mart 2015'te Quebec Hükümeti desteği ve toplum ve kurumsal ortakların aktif iş birliği ile Montreal şehri tarafından kurulan "Şiddet İçeren Radikalleşmeyi Önleme Merkezi"dir (*Center for the Prevention of Radicalization Leading to Violence, CPRLV*). Merkezin misyonu, toplumda uyumlu, herkesin bir arada yaşayabileceği bir ortam oluşturarak şiddeti önlemektir. Kanada ve Kuzey Amerika'da bir öncü olan bu merkez, şiddet içeren radikalleşmeyi önlemeyi ve bu olgudan etkilenen bireylere destek sağlamayı amaçlayan ilk bağımsız kâr amacı gütmeyen kuruluştur. Radikalleşmiş veya radikalleşme sürecinde olan bireyler, bu bireylerin aileleri ve arkadaşları, öğretmenler, profesyoneller veya saha çalışanları gibi tüm gruplara yönelik destek sunmaktadır. CPRLV, eyalet düzeyinde yetkilendirilmiş bir kuruluş olup aynı zamanda nefret suçlarının ve nefret içeren olayların önlenmesi, bu tür olayların mağdurlarına yönelik destek ve danışmanlık sağlanması gibi çalışmalar da yürütmektedir (CPRLV [web], 2025).

Merkez, 2022 yılı itibarıyla aşırı uç ideolojilerle ilgili terminolojisinde değişikliğe giderek ekonomik, dini, etnik-ulusal, cinsiyetle ilgili ve bireysel özerklikle ilgili boyutları kapsayan daha geniş bir yaklaşım benimsemiştir. Merkezin destek hizmetleri, radikalleşme sürecine giren kişilerin şiddetten uzaklaşmalarını ve topluma yeniden entegrasyonlarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedeflere, doğrudan radikalleşme sürecindeki kişiyle yapılan destek çalışmaları veya dolaylı olarak, bu bireylerle çalışan profesyoneller ya da yakın çevreleriyle yapılan destek yoluyla ulaşılabilir. Doğrudan destek, kişilere şiddet içeren aşırılıktan kurtulmaları için profesyonel yardım sağlarken, dolaylı destek, bu kişilerin etrafındaki koruyucu ağı güçlendirmeyi amaçlar. Destek hizmetleri, 2023 yılında 181 yeni destek talebine yanıt vermiştir ve bu taleplerin çoğu, Orta Doğu'daki çatışmalarla ilgilidir. İsrail-Filistin savaşı, Quebec'te, özellikle Montréal bölgesinde gerginliklere sebep olmuştur. Antisemitik, İslamofobik ve Arap karşıtı nefret olaylarının artışı ile çatışma etrafında daha genel bir kutuplaşma, Merkez'e olan destek taleplerinde bir artışa yol açmıştır. En yüksek talep okullardan gelmiş, öğretmenler aşırı kutuplaşmış öğrencilerle çalışabilmek için destek talebinde bulunmuşlardır (CPRLV [web], 2023).

Bir başka yerel yönetim girişimi örneği olan *Calgary ReDirect* programında ise, 12-18 yaş arasındaki gençlerin ideolojik ve nefret temelli çatışmalara karşı savunmasız olmalarına yol açan psikososyal risk faktörlerini ele almak için hedeflenmiş müdahaleler sunulur. Eğitim,

farkındalık ve vaka yönetimi aracılığıyla gençlerin yaşam becerilerini artırarak, çatışma çözme yeteneklerini geliştirmek ve topluluklarıyla bağ kurmalarına yardımcı olarak dirençlerini artırmak hedeflenmektedir. Gönüllü bir program olan *ReDirect*'te aileler, eğitimciler, kolluk kuvvetleri ve topluluk organizasyonları tarafından yönlendirilen başvuruları kabul etmektedir. Programın uygulama ekibinde bir polis memuru ve bir sosyal hizmet uzmanından oluşur ve destek, katılımcıların evlerinde, okullarda ve diğer topluluk alanlarında sağlanır (Calgary Police Service [web], 2025).

Bunlara birçok yerel çözüm örneklerini eklemek mümkündür. Örneğin, Toronto'da yürütülen *Furthering Our Communities by Uniting Services Toronto (FOCUS Toronto)* programı, Toronto Polis Teşkilatı, Toronto Belediyesi ve United Way Toronto ve York Bölgesi tarafından yönetilen, acil sağlık veya sosyal problemler yaşayan bireyler için çok disiplinli müdahaleler sunar. *Ottawa Multiagency Early Risk Intervention Tables (MERIT)*, Ottawa Polis Hizmetleri, yerel ajanslar ve hizmet ortakları tarafından desteklenen, suç ve mağduriyeti azaltmayı, toplum dayanıklılığını ve refahını iyileştirmeyi amaçlayan bir müdahale programıdır. *Edmonton Resiliency Project*, şiddet içeren aşırılığın önlenmesi için topluluk ve organizasyonel ilişkilerden yararlanan bir önleme ve müdahale yaklaşımı olup Edmonton Polis Hizmetleri, Edmonton Belediyesi ve Şiddet Önleme Organizasyonu tarafından desteklenmektedir (Government of Canada, 2018).

Küreselleşen dünyada iletişimin hızlanması ve araçların çeşitlenmesi, radikalleşmenin internet tabanlı uygulamalarda yayılmasına zemin hazırlamıştır. Çevrimiçi şiddet içeren radikalleşmeyi önlemek karmaşık bir süreç olup, teknoloji şirketleri, akademik çevreler ve sivil toplumun katılımını gerektiren çok paydaşlı bir yaklaşımı gerektirmektedir. Kanada, bu alanda bazı girişimlerde bulunmaktadır. Örneğin, oyun platformlarında şiddet içeren radikalleşme potansiyelini araştıran projeler geliştirilmekte ve bu alanda çalışmalar için "Toplumsal Dayanıklılık Fonu" aracılığıyla maddi destek sağlanmaktadır. Bu projeler, oyun ve platformlardaki zararlı sosyalleşme süreçlerini daha iyi anlamayı ve radikalleşme ile şiddet içeren aşırıcılığa karşı koymayı hedeflemektedir (Public Safety Canada, 2024).

Bu örneklerden de anlaşılabilir olduğu gibi Kanada'nın bölgesel çeşitliliği ve şiddet içeren radikalleşme yollarının karmaşıklığı göz önüne alındığında, etkili müdahaleler için herkese uyan tek bir müdahale yaklaşımı yoktur. Çabalar, bireylerin koşullarına ve yerel bağlamlarına, şiddet içeren radikalleşme yollarında ne kadar ilerlemiş olduklarına ve katılma eğilimi gösterdikleri şiddet yanlısı aşırı grupların türlerine veya motivasyonlarına göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle müdahaleler, mentorluk ve koçluk, istihdam ve barınma için sosyal destek, psikolojik ve travma danışmanlığı ve yerel topluluk programlarına katılım dâhil olmak üzere farklı biçimlerde olabilir (Government of Canada, 2018). Bu çabaların radikalleşmenin bireysel ve davranışsal boyutlarına yerel değişkenleri göz önüne alarak müdahale etmeyi amaçlayan kapsamda çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir.

Öte yandan, Kanada'nın terörizmle ve radikalleşmeyle mücadele politikalarına eleştiriler olduğu da söylenmelidir. Bunlardan en önemlisi Müslüman topluluklara potansiyel radikal gözüyle bakılmasıdır. Bu grupları kontrol altında tutmak için evlere, ibadet yerleri ve topluluk dernek ve kuruluşlarına yapılan zamansız ziyaretler gibi uygulamalar güvenlikleştirici girişimler olarak görülmektedir (Ahmad, 2020). Dolayısıyla, terörizmle mücadele stratejisinin de yukarıdan aşağıya bir yaklaşımı yansıttığı, yerel farklılıkları ve toplulukla ilgili özellikleri yeterince dikkate almadığı iddia edilmektedir (Fergusson ve Ahmed, 2017).

Bununla beraber, Kanada'nın radikalleşme ile mücadele stratejisinin, çok boyutlu ve çok aktörlü bir yaklaşımı benimsediği, erken önleme, risk altındaki bireylerle müdahale ve şiddet içeren aşırılıkçı gruplardan ayrılma süreçlerine odaklandığı belirtebilir. Yerel

topluluklarla iş birliği içerisinde yürütülen bu çabalar, bireylerin ve grupların şiddet içeren radikalleşmeden uzaklaşmalarını sağlamak amacıyla çeşitli müdahale yöntemleri sunmaktadır. Aynı zamanda, dijital ortamda radikalleşmenin önlenmesine yönelik geliştirilmiş projeler ve “Toplumsal Dayanıklılık Fonu” gibi destekleyici mekanizmalar, toplulukların dayanıklılığını artırmayı hedeflemektedir. Bu geniş çaplı strateji, Kanada’nın radikalleşme risklerini etkili bir şekilde yönetebilmek için sürekli bir iş birliği ve yerel bağlamlara duyarlı esnek müdahalelerle güçlendirilmektedir. Kanada’da radikalleşme ile mücadelenin tek taraflı bir süreç olarak değerlendirilmediği, kurumsal temele dayalı, birden fazla aktörün iş birliği ile yürütülen bir süreç olarak ele alındığı görülmektedir.

Sınırşan Göç Kaynaklı Radikalleşmenin Yönetiminde Almanya Örneği

Şiddet içeren aşırılıkçılığın önlenmesinde Almanya özel bir yer tutar. Zira hem federal hükümet ile eyaletleri bir araya getiren çeşitli projeler geliştirilmekte, hem de sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla farklı ölçeklerde uygulanan ve değişik araçlarla yürütülen geniş kapsamlı programlar finanse edilmektedir. Fakat radikalleşmeyle mücadele programlarının verimliliği, kalitesi ve başarısı canlılığını hiç yitirmeyen tartışma konularıdır.

Daha özelde veya ülkeler bazında, programların uygulanış yöntemlerinde önemli farklılıklar hiç şüphesiz ki görülür. Örneğin, Almanya ne Birleşik Krallık ve Fransa gibi tepeden aşağıya (merkeziyetçi) bir yaklaşım tarzı izler ne de İsveç, Danimarka, Norveç ve Avusturya gibi “karar alma, koordinasyon ve gündem belirleme” süreçlerini yerel topluluklara ya da sivil toplum örgütlerine bırakır (Koehler, 2021). Almanya’yı istisnai kılan durum, deneyimlerden öğrenen ve tek bir merkezi olmayan (çok-aktörlü, çok-boyutlu ve çok-çeşitli) radikalleşmeyle mücadele faaliyetleri yürütmesidir (RAN, 2024, s. 9,10,16,23). Bu faaliyetleri, içerdikleri sorunlar ve çözüm önerileriyle birlikte genel hatlarıyla incelemiden önce, uygulanan yöntem ya da programların kuramsal arka planına kısaca değinmek faydalı olabilir.

Radikalleşmeyle Mücadelenin Kuramsal ve Tarihsel Arka Planı

Almanya’daki radikalleşmeyle mücadele faaliyetleri, kökleri klinik psikiyatriye uzanan kamu sağlığı modelinin (Caplan, 1964) alt kategorisiyle örtüşür (Koehler, 2017; Koehler ve Fiebig, 2019). Koehler (2021), kamu sağlığı modelinden hareketle üç önleme aşamasından bahseder. Birincil önleme, bireylerle aşırılıkçı gruplar henüz karşılaşmadan ve belirli riskler ortaya çıkmadan müdahaleyi içermektedir. İkincil önleme, radikalleşmenin somutlaşmaya başladığı erken dönemi hedef alır. Üçüncül önleme, artık toplumdan kopma veya uzaklaşmanın belli oranlarda yaşandığı varsayımıyla, kişinin şiddet içeren eylemlere ya da riskli davranışlara başvurmasını engellemeye dönüktür. Birincil önleme ergenlerin farkındalığını artırarak, kapasitelerini geliştirerek ve gençlik çalışmalarına katılmalarını sağlayarak, şiddet araçlarıyla tanışmalarının önüne geçmeye çalışır. İkincil ve üçüncül önleme ise radikalleşmeden çözülme, rehabilitasyon veya yeniden entegrasyon gibi süreçleri yönetir.

Önleme basamakları arasında kategorik farklar göze çarpsa da, pratikte radikalleşme süreçleri oldukça dinamik olduğundan önleme veya müdahale odaklı yöntem ve programlar (İngilizcedeki kısaltmasıyla, *PVE* ile *CVE*) keskin bir şekilde birbirinden ayrılamazlar. Bunun ötesinde, Almanya’da olduğu gibi, toplumsal hayatta radikalleşmeyle mücadeleyi zorlaştıran başka unsurlar dikkat çeker. İkincil ve üçüncül önleme basamaklarında görülen önyargılar, ayrımcılık ve damgalama (von Lautz, Bösing, Kart ve Stein, 2024) ya da Müslüman topluluğun radikalleşmeyle mücadele faaliyetlerine gösterdiği katkıya halk ve diğer aktivistler tarafından duyulan güvensizlik (Said ve Fouad, 2018, s. 8) buna örnek verilebilir. Toplum içinde karşılıklı bir gerilim hissedilmektedir. Bir tarafta, aşırılıkçı ortam ve ideolojiye bağlılığı kırma/azaltma, geri dönüşleri engelleme, şiddet içeren görüşlere karşı direnci geliştirme, sürdürülebilir yeni bir hayat ve kimlik edinme gibi önleme ve müdahale odaklı araçların eşgüdümlü kullanılmasına

gayret edilirken; diğer tarafta, uygulanan program ve projelere karşı yükselen direnç başarısızlık riskini artırmaktadır.

Uygulamalardaki tüm nüanslara ve belirsizliğe rağmen (Clubb, Koehler, Schewe ve O'Connor, 2021), Almanya'da makro, mezo ve mikro seviyede önleyici, baskılayıcı ve müdahaleci araçlar devreye sokulmaktadır. Ulusal, bölgesel ya da şehir ölçeğinde (makro düzeyde) varlık gösteren eğitim sistemi ve STK'lar yasalara ve siyasal otoriteye itaat edilmesini (önleyici araç); güvenlik birimleri istihbarat ve soruşturmalarla sınırların korunmasını ve terörizmin finansal kaynaklarının engellenmesini (baskılayıcı araç); karşı-söylemler radikalleşmenin erken evrelerindeki kişilerin aşırılıkçı çevrelerden şüphe duymasını (müdahaleci araç) sağlar (Ashour, 2011; Briggs ve Feve, 2013; Koehler, 2021). Akran grubu, aile, iş ve okul gibi mezo ölçekte yürütülen çeşitli/melez proje ve programlar, gençlerle güçlü ve olumlu bağlar kurmayı (önleyici araç); aşırılıkçı grupları yasaklamayı veya yakalayıp cezalandırmayı (baskılayıcı araç); radikalleşme sürecindeki ya da radikalleşmiş bireylerin ailelerine ve çevrelerine odaklanarak, şiddet eğilimini azaltmayı ya da durdurmayı (müdahaleci araç) hedefler. Bireysel/mikro ölçekteki faaliyetler ise, kişinin aidiyet duygusunu ve yurttaşlık ödevlerini güçlendirecek (önleyici), suçluları tutuklayıp cezalandıracak (baskılayıcı) ve aşırılıkçı fikir ve çevreleri geride bırakmalarını destekleyecek (müdahaleci) araçlara başvurur (Koehler, 2021).

Farklı ölçeklerde ve araçlarla uygulanan önleme ve karşı koyma pratikleri nihayetinde bağlamsaldır. O yüzden, aşırılıkçılıkla mücadele için geliştirilen metotlar ve programlar o günün koşullarına ve ihtiyaçlarına göre ve sonuçlar olabildiğince hesaplanarak belirlenmelidir. Bağlamsallık ya da durumsallık, radikalleşmeyle mücadele (P/CVE) alanındaki tüm aktörlerin sürekli olarak dönüşen sosyo-politik gerçekliği yakından takip etmesini ve çözümler açısından özgün olmasını gerektirir. Zira demokratik, çoğulcu ve kapsayıcı bir kültürün inşasına dönük sivil ve siyasal inisiyatifler hem onları sınırlayan nesnel koşulların hem de bu yöndeki değişime direnen kesimlerin baskısı altındadır. Almanya'daki sivil toplumun ve kamu otoritelerinin 30 yılı aşkın süredir değişen derecelerde sorumluluk alarak yürüttüğü radikalleşmeyle mücadele faaliyetleri üç ölçekte de benzer bir baskıyı göğüslemek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan, radikalleşmeyle mücadele alanı akademik çalışma ve tavsiyeler doğrultusunda masa başında tasarlanmak yerine mevcut faaliyetler ve sosyal hizmetlerden edinilen pratik deneyim ve dönütler üzerine inşa edilmektedir (Koehler, 2021).

Almanya'daki radikalleşmeyle mücadele faaliyetleri tarihsel bir perspektiften incelendiğinde, sağcı (örn. neo-Naziler) ya da solcu (örn. RAF) aşırılıkçıların radikalleşmesini ortadan kaldırmayı amaçlayan politikaların 1980'lerin sonlarına kadar uzandığı, 1990'larla birlikte sivil toplum aktörlerinin devreye sokulduğu ve 2000'li yıllarda bu girişimlerin yaygın şekilde benimsendiği görülmektedir. Almanya'nın birleşmesiyle birlikte ivmelenen ve kamu otoritelerini hazırlıksız yakalayan mülteci ve sığınmacı karşıtı şiddet (Hof, 2018), radikalleşmeyle mücadele programlarına ve yerel sivil toplum projelerine hız kazandırmıştır. Radikalleşmeyle mücadele alanı, şiddet olaylarının yaşandığı bölgelerdeki halk ve belediyelere danışmanlık hizmeti verilmesi, sosyal uyumun desteklenmesi, neo-Nazilerin kontrolündeki kamusal alanların etkisizleştirilmesi, alternatif sosyal ağların yaratılması ve eğitim faaliyetleriyle iyiden iyiye genişler (Koehler, 2021). 2000 yılında Düsseldorf'taki bir sinagogun kundaklanması bu açıdan önemli bir dönüm noktasıdır. Zira bu saldırı radikalleşmeyle mücadelede hem yeni bir tartışma dalgasını hem de STK'ları içeren yoğun bir eylem planını tetikler. Bu yıllardan itibaren sağ veya İslamcı aşırılıkçılık hükümet ve STK'lar tarafından ciddiye alınıldığından, proje ve programların sayısında artış gözlemlenir; bu eğilim özellikle 2010'lardan itibaren belirginleşir. Örneğin, 2010-2014 yılları arasında yurt çapında hizmet veren (Arapça "telefon" anlamında) *HATIF* isimli arama hattı kurulur (Younes, 2014).

Ücretsiz ve gerektiğinde anonimliği koruyan bir başka acil telefon hattı, aşırılıkçı kişilerin yakınlarına ulaşabilmek maksadıyla Federal Göç ve Mülteciler Dairesi tarafından kamu-özel iş birliğiyle başlatılır (Koehler, 2017, s. 151). Sivil toplumdan danışmanları içeren bu kamu-özel iş birliği uygulaması daha sonra Almanya'daki on altı eyaletin on ikisine yayılacaktır.

Radikalleşmeyle Mücadelenin Kurumsal ve Stratejik Boyutları

Güvenlikçi politikalar yerine sosyal politikaların öne çıkmasıyla, Almanya Federal Hükümeti, Almanya Federal Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (kısaca, Federal İçişleri Bakanlığı) ve Almanya Federal Cumhuriyeti Aile, Yaşlılar, Kadın ve Gençlik Bakanlığı (kısaca, Federal Sosyal Bakanlığı) aşırılıkçılık ile mücadeleye yönelik ilk Ulusal Stratejiyi 2016 yılında yayımlamıştır (The Federal Government, 2016). Demokrasiyi desteklemek amacıyla yayımlanan Ulusal Strateji altı operasyonel alan ve 18 stratejik ortaktan oluşur: Alanlar (1) politik eğitim, kültürlerarası öğrenme ve demokrasinin inşası; (2) sivil toplumun katılımı; (3) danışmanlık, müdahale ve izleme; (4) basın ve internet; (5) araştırma; (6) ve uluslararası iş birliği; ortaklar ise, yerel ve dini topluluklar, polis, mağdur destek kuruluşları, danışmanlık hizmetleri, istihbarat, devlet kurumları, ulusal ağlar, dernekler, cezaevleri, üniversiteler, medya ve internet aktörleri, gençlik hizmetleri, aileler, iş çevresi, risk altındaki bireylerin arkadaşları, ordu ve okullardır (Koehler, 2021, s. 70).

Ana hedef, yereldeki paydaşların, STK'ların ve devlet kontrolündeki merkezlerin mağdur desteği, danışmanlık hizmeti, çıkış stratejileri, istikrar ve cezaevlerinde radikalleşmenin engellenmesi gibi konularda koordineli bir biçimde çalışmasıdır. Belediyeler ve uzmanlaşmış STK'larla birlikte aile ve akran danışmanlığı, ergenlerin siyasal eğitimi, ergenlerle müzik ve spor aracılığıyla yakınlık kurma gibi faaliyetler yürüten yerel topluluklar dengeli bir şekilde finanse edilmektedir. Federal İçişleri Bakanlığı ve Federal Sosyal Bakanlığı'nın ortak çalışmasıyla, "*PräJus*" (hapishane çalışanlarının radikalleşmeyi tanıyabilmesini ve duruma uygun hareket edebilmesini amaçlayan), "*Demokratie Leben!*" (aşırı sağa odaklanan faaliyetlerin geniş kapsamlı fonlanmasını hedefleyen), "*Jugendmigrationsdienste*" (okullardaki radikalleşmenin önlenmesine yönelik projelerin desteklenmesini sağlayan) gibi ve ayrıca savaş alanlarında "terörist" kabul edilen gruplara katılıp geri dönen kadın ve erkeklerin rehabilitasyonunu kapsayan programlar üretilmiştir (Said ve Fouad, 2018, s. 4-6).

Koehler'in (2021) aktardığı istatistiklere göre, Alman Federal Kriminal Polisi'nin (*Bundeskriminalamt*, BKA) 2018 yılında sayımını yaptığı 1.642 aktif radikalleşmeyle mücadele proje ve programının %60'ı STK'lar tarafından yürütülmekte; yine BKA'nın 2015'te ulaştığı 721 sayısına kıyasla, aktif proje ve programların kısa sürede arttığı görülmektedir. Sivil toplum programlarının zamanla çoğalmasını hem yarattıkları etkiye hem de (eyalet düzeyindekiler hariç) federal finansmanın sağlanmasıyla ilgilidir. Örneğin federal hükümetin karşı-radikalleşme programlarına aktardığı kaynak, 2015'te 42,8 milyon Euro'dan 2018'de 151,3 milyon Euro'ya; 2015 yılında tüm programların kabaca on beşte birini oluşturan radikalleşmeden geri döndürme programlarındaysa, 300.000 Euro olan fon 2020'de 25 kat artarak 7,5 milyon Euro'ya yükselmiştir. Ne var ki, bunların çoğunlukla mikro ölçekteki programlar olduğu da eklenir. Almanya'daki programların dörtte üçünden fazlası radikalleşme ve aşırılıkçılıktan doğrudan etkilenen kişilere (aile üyeleri dâhil) ve radikalleşme vakalarıyla karşı karşıya kalan profesyonellere (öğretmenler, psikologlar, belediye personeli gibi) yöneliktir; buradaki destek araçlarıysa eğitim ve öğretim dışında, genellikle broşür ve benzeri yollardır. Dolayısıyla, Belçika, Danimarka, Kanada ve diğer birçok ülkede olduğu gibi, Almanya'daki radikalleşmeyle mücadele programları da bir yandan radikalleşmeyle erken tanışmanın, diğer yandan radikalleşmeyi ileriki aşamalara varmadan engelleyebilmenin yeri

veya ortamı olarak aile ve yakın sosyal çevreyi fazlasıyla önemsemektedir (Koehler, 2017, s. 146).

Sınıraşan Göç: Yansımalar ve Yanılsamalar

Almanya’da sınıraşan göçü ve toplumsal yansımalarını belirleyen gelişmelerin başında İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma, 1970’lerdeki Petrol Krizi ile misafir işçi alımının sınırlandırılması ya da durdurulması, 1990’larda Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi ve 2000 sonrası vatandaşlığın kan bağı yerine toprak esasına göre verilmesi sayılabilir (Altan ve Budak, 2023). Yurttaşlık tanımının değişmesi, ekonomik küreselleşmenin hızlanması, refah arayışı ve sosyal-sendikal hakların varlığı Almanya’yı göç ve iltica açısından hedef ülkeler arasında ilk sıralara taşır. Bu tarihsel sürecin bir sonucu olarak, günümüz Alman nüfusunun neredeyse beşte biri göçmen tarihiyle ilintilidir. Bu, Türkiye, Ukrayna, Suriye, Romanya ve Polonya gibi ülkelerden *ebeveyni ya da kendisi* göç etmiş (yurttaş olmuş ya da olmamış) yaklaşık 21 milyon kişi demektir (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2024a). Son dönemde savaş ve şiddet sebebiyle göç etmek zorunda kalanlar için ayrı bir parantez açarsak, Almanya’da yaşayan 14 milyon *yabancı* göçmen nüfusun kabaca 1 milyonu Suriyeli ve 1,2 milyonu ise Ukraynalıdır (Statistisches Bundesamt Deutschland, 2024b).

Merkel’in özellikle 2011 sonrası uyguladığı açık kapı politikasıyla yüzbinlerce Suriyeli Almanya’ya giriş yapmış, 2015’te bu sayı bir milyonu bulmuş ve 2021-2023 yılları arasında yaklaşık 143 bini yurttaşlık almıştır (McGuinness, 2024). ‘Göç yazı’ olarak da bilinen 2015 yazında, Merkel göç politikalarında yaptığı değişikliklerle siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda önemli bir yükün altına girmiştir. Örneğin, Eylül 2015’te Macaristan sınırında bekleyen binlerce göçmeni denetleme olmadan kabul ederek hem Alman sığınma yasasını uygulamamış hem de sığınma başvurularının giriş yapılan AB üyesi ülke tarafından değerlendirilmesini şart koşan 18 Şubat 2003 tarihli Dublin Sözleşmesine uymamıştır. Ayrıca, mülteci statüsü yerine ikincil koruma statüsü veren ve sığınma kararlarına itiraz süresini kısaltan yeni sığınma yasa paketiyle birlikte bu süreci hızlandırmıştır (Bayraklı ve Keskin, 2017).

Bu dönemde yoğun göç alan Almanya’nın demografik yapısı değişirken, görünüşte zıt ama aslen birbirini bütünleyen iki göç politikası yürürlükte. Bir taraftan, sosyo-ekonomik hakların ve yardımların sınırlandırılması ve sınır dışı edilmenin kolaylaştırılması gibi düzenli bir sıkılaştırma politikası uygulanırken; diğer taraftan, sınıraşan göçü yönetmek maksadıyla hazırlanan yasalarla yüksek nitelikli işçilerin çalışma ve ikamet izni alması düzenlenir, entegrasyon kursları başlatılır, mesleki eğitim verilir ve çalışma hayatına katılan göçmenlerin sınır dışı edilmeleri zorlaştırılır (Altan ve Budak, 2023). Buna rağmen, aşırı sağ ve cihatçı örgütlerin karşılıklı radikalleşme eğilimi göçmenlerin entegrasyon sürecini baltalamakta ve hatta kimi zaman ulusal sınırları aşmaktadır. Örneğin, 2012 sonrasında yaklaşık 5000 kişi cihatçı örgütlere ve özellikle Irak ve Şam İslam Devleti’ne (İŞİD) katılmak için Batı Avrupa’yı terk etmiş ve üçte birine yakını 2020’ye kadar ülkelerine dönüş yapmıştır (Koller, 2019).

Almanya Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (BAMF), Nisan 2024’te yayımladığı “Göç ve radikalleşme arasında bağ var mı?” başlıklı raporu (Neitzert, Miguel Müller ve Lux, 2024), göçmen kökenli bireylerin radikalleşme süreçlerine dair önemli bulgular sunar (Akt. Perspektif, 2024). Belki de aralarından en önemlisi, göçmenlerin radikalleşme oranlarının yerli nüfusa göre daha yüksek olduğunu gösteren yeterli bilimsel kanıt bulunmadığı ve radikalleşmenin sosyal çevre, yaşam koşulları ve toplumsal aidiyet hissi gibi faktörlerden etkilendiğidir. Özellikle göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılığın toplumsal dışlanma hissini artırarak radikal ideolojilere karşı savunmasız bıraktığı belirtilir. Dolayısıyla ayrımcılığın sadece göçmenlere özgü bir olgu olmadığı ve yerli nüfus üzerinde de benzer etkilerin görülebileceği teslim edilir.

Perspektif'in (2024) aynı rapordan aktardığına göre, radikalleşme iki-taraflı işleyen bir süreçtir. Aşırı sağcı gruplar göçmen karşıtı retorik kullanarak toplumsal korkuları körüklerken; "İslamcı" olarak nitelendirilen gruplar, ayrımcılık ve dışlanma hissi yaşayan bireyleri hedef alarak onlarda mağduriyet duygusu yaratırlar. Karşılıklı kutuplaşmayı güden bu siyaset tarzları hem bireylerin topluma duyduğu güveni zedeler, hem de göçmenlerin yaşadığı sorunları ideolojik propagandanın araçlarına dönüştürür. BAMF'ın çalışmasıysa, radikalleşmeye dair mevcut istatistiklerin eksikliklerini ortaya koyarak, önleyici tedbirlerin alınması gerekliliğini vurgular. Zira ayrımcılık, dışlanma ve toplumsal aidiyet eksikliği radikalleşmeye zemin hazırlamakta ve ardından gelen toplumsal tepkiler radikalizmi yeniden üretmektedir. Raporun da belirttiği üzere, bu fasit çemberden kurtulmanın yolu daha kapsayıcı ve adil bir toplumdan, bilimsel bulgular ile siyasi kanaatleri birbirine karıştırmamaktan geçmektedir. Göçmen kökenli bireylerin toplumda eşit ve adil bir şekilde temsili, radikalleşme riskinin azaltılması ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesi açısından kritiktir.

Almanya'daki Güncel Uygulamalara Eleştirel Bir Bakış

Almanya'daki radikalleşmeyle mücadele uygulamalarında çeşitli sorunlar göze çarpmaktadır. Koehler (2021), bu sorunları dört başlıkta toplar. İlki, kanıta dayalı sistematik bir gözlem ve değerlendirmenin olmayışıdır. Ölçümlerdeki metodolojik zayıflıklar, sivil ve siyasal inisiyatiflerin ne derece başarılı olduğuna dair nihai sonuçlara erişilmesini zorlaştırır. Çıktılara ilişkin bilimsel delilin yokluğu veya yetersizliği, önleyici bir araç olarak kullanılan eski aşırılıkçıların eğitici konuşmaları için de geçerlidir. Diğer sorun, ikincil ve üçüncül önleme programlarında etkin olan polis ve istihbaratın meseleyi "güvenlikleştirerek" STK'ları ve onların "yumuşak" yaklaşımlarını oyun dışına itme ve âtıl bırakma riskidir (Koehler, 2017, s. 4). Güvenlikleştirme eğilimi güçlenerek toplumsal algıya yön verdiğinde ya da mevcut tedirginlik ve kırılancıklarla birleştiğinde, bahsedilen riskin artacağı öngörülür. 2016'daki bir araştırma bu riskin ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Zira araştırmanın yapıldığı 10 Avrupa ülkesinden sekizinde, nüfusun yarısından fazlası göçmen akınıyla terörizm arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünmektedir (Ihlamur-Öner, 2019). Üçüncü olarak, radikalleşmeyle mücadele uygulayıcıları ya da personeli arasında uyumlu, kaliteli ve standart hâle getirilmiş bir uzman eğitimi olmadığı gibi, buna bağlı bir profesyonelleşme eksikliği de hissedilmektedir. Bu sorunun doğal bir uzantısı, hedefteki aşırılıkçılığa (neo-Nazizm, cihatçılık, silahlı sol örgütler vs.) has araç ve metotların tespit edilememesi ya da geliştirilememesidir (Walkenhorst ve Ruf, 2021). Dördüncü sorun, Almanya'daki güçlü yasalar ve engellerden ötürü federal hükümet, eyaletler ve STK'lar arasındaki bilgi paylaşımının sınırlı kalması ve tam da bu sebepten paydaşlar arasında güçlü ve güvenilir bir iş birliğinin kurulamayışıdır (Said ve Fouad, 2018).

Radikalleşmeyle mücadele alanındaki sorun ve eksikliklere binaen, Koehler (2021) kanıta dayalı, uzun erimli değerlendirmelerin yapılmasını; prosedür ve kalite ölçüm ve standartlarının iyileştirilmesini; alan deneyimine sahip sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve ilahiyatçılar dışında uyumlu ve iyi eğitim almış bir personelin yetiştirilmesini önerir. Bununla birlikte, birincil ve hatta ikincil önlemede sivil toplum aktörlerine önemli işler düştüğünü hatırlatır. Zira STK'lar siyasi otoritelere kıyasla daha esnek olduğundan ihtiyaçlar doğrultusunda kolayca uyarlanabilirler. Bu adaptasyon kapasitesi onlara hem bir tür erişilebilirlik hem de güvenlik güçlerine şüpheyle bakanların gözünde bir üstünlük kazandırır.

Özetlersek, Almanya federal hükümeti radikalleşmeyle mücadelenin en başından itibaren ikili bir amaç gütmektedir. Bir yandan aşırılıkçı şiddetin belirgin biçimlerini hedef alırken, diğer yandan dirençli ve çoğulcu bir sivil toplum yaratmaya çalışır (Koehler, 2021). Hiç kuşkusuz radikalleşme eğilimini şiddet eylemlerine dönmeden önlemek, bunun yollarını aramak, ortamını yaratmak ve sürdürülebilir kılmak hayati bir önem arz eder. Bu doğrultuda özellikle öne çıkan öneri ve uyarılar, radikalleşmeyle mücadele programlarının kanıta dayalı

olarak dizayn edilmesi (Williams, 2021), personel alımında belli standartların belirlenmesi (RAN, 2017), personelin çeşitli alanlarda eğitilmesi (Koehler ve Fiebig, 2019), programların stratejik gelişimi denetleyecek düzenleyici bir üst yapının (ulusal koordinasyonun) geliştirilmesi (Koehler, 2021; Said ve Fouad, 2018), toplumsal cinsiyete hassasiyet gösterilmesi (Zeiger, 2019; Andrews, 2022), mevcut programlardaki kavramsal ve metodolojik boşlukların tespiti ve yapısal bütünlüğün sağlanması (Koehler, 2021), bağımsız değerlendirme kurumlarının yaratılması ve hükümet dışı organların uzun süreli fonlanabilmesini mümkün kılacak yasal dayanağın oluşturulması (Koehler, 2017; Koehler, 2021) ve kuşaklar arası iletişim ve farklılığın radikalleşme üzerindeki etkilerinin incelenmesidir (Pastuovic ve Wylie, 2024).

Almanya'nın neredeyse yarım asırlık radikalleşmeyle mücadele tarihi diğer ülkelere örnek olacak şekilde göstermektedir ki, bu mücadelede yukarıda bahsi geçen tüm katmanları, onlara özgü hassasiyetleri ve aralarındaki ilişkileri odağına alan ve buna uygun personeli yetiştiren, sadece güvenlikçi olmayıp gerektiğinde pragmatik ve esnek davranabilen (örneğin radikalleşen ilk kuşağa üçüncül, sonraki kuşağa birincil ve ikincil önlemlerle yaklaşabilen) programlara ihtiyaç vardır. Bu, radikalleşmeyle mücadele eden aktörler arasında (kolluk kuvvetleri, mahkemeler, hapisane yetkilileri, denetimli serbestlik memurları, sivil toplum, hükümet danışma merkezleri, gençlik ve sosyal hizmetler, psikoterapistler, psikologlar vb.) yoğun ve güvenilir bir iş birliği olması anlamına gelir (Koller, 2019). Ne var ki, Almanya'daki uygulamalarda farklılaşan öncelikler, yaklaşımlar ve organizasyonel kültürden ötürü kurumlar ve aktörler arasındaki ilişkiler beklentinin gerisinde kalmaktadır. Son tahlilde, eğer Almanya'nın deneyimlerinden bir ders çıkarmak gerekirse, şunu söylemek yanlış olmaz: Radikalleşmeyle mücadele alanındaki ilerlemeler, bilimsel kanıtlara (ampirik verilere) dayalı uygulamaların gelişmesi, aktörler arası koordinasyonun sağlanması, radikalleşmenin toplumun ortak bir sorunu olduğunun anlaşılması, şiddeti davet eden siyasal kutuplaşmaya karşı toplumsal dayanıklılığın artırılması ve ancak eşit ve adil bir toplum içinde sosyal bağların, köprülerin ve bağlantıların güçlendirilmesi ile mümkün olabilir.

Sonuç

Güvenlik sorunları, doğal afetler, siyasi baskı ve daha iyi yaşam koşulları gibi birçok sebebe bağlanabilecek göç olgusu, özellikle son dönemde yaşanan savaşlar ve iklim sorunlarıyla birlikte uluslararası toplumun gündemini artarak meşgul etmeye devam etmektedir. Bir taraftan göç etmek durumunda kalanların yaşadığı dram ve zorluklar devletlerin ve uluslararası toplumun insani yardım olanaklarını gözden geçirmelerine neden olurken; diğer yandan ev sahibi toplum ile uyum içinde yaşamalarının sağlanması dikkat gösterilmesi gereken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tip sorunların farkında olarak bu çalışma ile sınıraşan göç ile radikalleşme ilişkisi tartışılarak nasıl yönetilebileceği üzerine kuramsal literatür araştırması yapılmış ve göç yönetiminde öne çıkan ülke örnekleri incelenmiştir.

Tarihte yaşanan benzeri örneklerden de not edilebileceği gibi, ev sahibi toplum ve onların ortamına göçle girmek durumunda kalanlar uyum içinde yaşamaya yönelik ortak bir çaba geliştiremezlerse kutuplaşma, radikalleşme ve nihayetinde şiddet içeren davranışlara yönelme ihtimali taşıyabilirler. Ayrıca, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişme ile siyasal söylemin bu alanı kullanması, radikal düşüncelerin hızla yayılması ve taraftar bulmasına zemin hazırlamaktadır. Çalışmada verilen örnek olaylar, Kanada ve Almanya gibi "iyi örnek" olarak kabul edilen ülkelerde dahi, konunun hassasiyetini ve yönetilemediği takdirde içerdiği yaygınlaşma riskini gözler önüne sermektedir.

Göç yönetiminde, politikanın merkezi koordinasyonu ve çabaların yerel ihtiyaç ve imkânlarla göre şekillendirilmesi dikkat çeken ilk husus olarak ortaya çıkmaktadır. Merkezi koordinasyon faaliyetlerin ortaklığını ve yönünü belirlerken, yerellik sahadaki ihtiyaçların

çeşitliliğine yönelik geliştirilebilecek farklı çözüm olanaklarını ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Göç yönetimi ve toplumsal uyumu sağlamaya yönelik kullanılabilecek araçlar her toplumun ve karşı karşıya kalınan durumun gereklerine göre şekillenmektedir. Buna ayrılacak kaynakların yerel imkânları aşması hâlinde merkezi yönetimin olanakları kullanılabilecektir.

Geliştirilen politika ve programlar hedef kitlenin ihtiyaçlarına ve beklentilerine yönelik olmalıdır. Bu anlamda, toplumun sosyal ve demografik farklılıklarına uygun programlar geliştirilmeli ve bunların uygulamasında rol alacak aktörler de toplumsal çeşitliliği yansıtmalıdır. Bunlar içerisinde, devletin güvenlik, eğitim, adli, sağlık gibi kurumları ile dini gruplar, gençlik kuruluşları, sosyal dernekler, medya temsilcileri gibi çeşitli aktörler bulunmaktadır. Çok katımlı geliştirilecek politika sadece göçmenlere yönelik değil ev sahibi toplumun da içinde yer alabileceği kapsayıcılıkta olmalı; sahadaki uygulamalar da grupların ve ihtiyaçların farklılığını öngörebilecek aktörler tarafından gerçekleştirilmelidir.

İncelenen Kanada ve Almanya örneklerinden de görülebileceği gibi radikalleşmeye bir süreç olarak yaklaşılarak her aşamaya özgü programların geliştirilmesi önerilmektedir. Bu sürecin, toplumun aşırılıkçı söylemlere karşı dayanıklı hâle getirilme çabalarıyla başlatıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, günümüzün en önemli radikalleşme araçlarından biri olarak görülen internet ortamının özellikle gençlere yönelik nasıl düzenlenebileceği güncel uğraşı alanlarından biridir. Bu kapsamda sadece internetin sınırlandırılması yerine, okullar ve öğretmenler ve medya ile nasıl alternatif çözümler getirilebileceği üzerine tartışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Sadece gençler değil, radikalleşmeye yönelik hassasiyet taşıyan riskli grupların belirlenmesi ve bunlara özgü programlar geliştirilmesi dikkat çeken bir öneridir. Bir süreç olarak değerlendirilen radikalleşmeyle ilgili getirilen bir başka öneri, şiddet içeren düzeyde radikalleşen bireylerin cezaevlerinde ve tahliyeleri durumunda toplum içerisinde nasıl rehabilite edilebilecekleri ve topluma yeniden kazandırılacaklarına ilişkindir.

Yukarıdakilere ilaveten, radikalleşmeyle mücadele alanında iki önemli sorun karşımıza çıkar. Bunlardan birisi programların finanse edilmesinde yaşanan güçlülük. Bunun giderilmesinde toplumsal fonların kurulması bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Bir diğer sorunlu alan, radikalleşme belirtilerinin ya da eğilimlerinin ve radikalleşmeyle mücadele sonuçlarının ölçülebilmesiyle ilgilidir. Bu konunun, incelenen ülke örneklerinin yanı sıra çalışma alanında karşılaşılan yaygın güçlüklerden biri olduğu ifade edilmelidir. Radikalleşmenin nedenlerini ve düzeylerini ölçebilmek müteakiben yapılacak müdahaleleri de kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Uygulanan programların sonuçlarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi ise programların etkinliğinin kontrol edilmesi ve geri bildirimlere göre şekillendirilmesi açısından önem taşır. Her ne kadar bu çabaların zorluğunun farkında olunsada uygulayıcıların ve üniversitelerin iş birliğiyle yerel farklılıklara göre uyarlanabilir projeler geliştirilmesi, alanın sorunlarına yönelik bilimsel altyapısının oluşturulması ve desteklenmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, göç yönetimine sadece göç etmek durumunda kalan kişilere uygulanacak entegrasyon ya da uyum politikaları perspektifinden bakılmamalı, toplumun bu konuda dayanıklılığını artırmak üzere sürekliliği olan bir sistem geliştirilme gayretine odaklanılmalıdır. Öte yandan, uygulanan hiçbir politika ya da programın olumlu bir çıktıyı en baştan garanti edemeyeceği bilinmeli, toplumdaki etkilerin oluşmasının zaman alacağı akıldan çıkarılmamalıdır. Akamete uğrayan girişimler, niyet edilmeyen sonuçlar, toplumsal tepkiler, yeniden suça ve/ya şiddet eylemlerine karışmalar gibi sorunlarla karşılaşılması radikalleşmeyle mücadele programlarındaki gidişatı çizgisel bir ilerlemeden ziyade inişler ve çıkışlarla dolu bir öğrenme süreci olarak ele alınmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ager, A., Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies* 21(2), 166–191.
- Ahmad, F. (2020). The securitization of Muslim civil society in Canada (115-133). D. Silva, M. Deflem (ed.) *Radicalization and counter-radicalization*, Emerald Publishing.
- Altan, H. N., Budak, M. M. (2023). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya göç politikalarının dönüşümü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1409-1423.
- Andrews, S. (2022). *Gendered perspectives on preventing violent extremism: Women and 'prevent'*. Bristol: Bristol University Press.
- Ashour, O. (2011). Online de-radicalization? Countering violent extremist narratives: Messages, messenger and media strategy. *Perspectives on Terrorism*, 4 (6), 15-19.
- Banting, K. (2022). Multiculturalism policy in Canada. E. A. Lindquist, A. S. B. Hryniuk, & P. G. Smith (Eds.), *Policy success in Canada* (pp. 183-205). Oxford University Press.
- Bayraklı, E., Keskin, K. (2017). Avrupa'nın mülteci krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 115-136.
- Bélanger, J., Moyano, M., Muhammad, H., Richardson, L., Lafrenière, M. A., Mccaffery, P., Framand, K., Nociti, N. (2019). Radicalization leading to violence: A test of the 3N model. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 1-12.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. 46(1), 5-68.
- Bilginer, O. (2018). Direniş siyaseti: Direnme hakkı ve siyasal direniş. *Toplum ve Bilim*, 143 (1), 93-124.
- Bilginer, O. (2023). Göçmenler, demokratik yurttaşlık ve insan hakları. *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, 3(1), 50-65.
- Briggs, R., Fève, S. (2013). *Review of programs to counter narratives of violent extremism*. Londra: Institute for Strategic Dialogue.
- Buzan, B. Waeber, O., de Wilde, J. (1997). *Security: A new framework for analysis*. Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Calgary Police Service. (2025). ReDirect. <https://www.calgary.ca/cps/youth-programs-and-resources/youth-intervention/redirect.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2025).
- Canada's Counter-Terrorism Strategy (2013). *Building resilience against terrorism* <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rsln-c-gnst-trrrsm/rsln-c-gnst-trrrsm-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 19.01.2025).
- Caplan, G (1964). *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E., Vertovec, S. (2002). Integration: Mapping the field. *Home Office Online Report 29/03*. Londra: Home Office.
- Centre for the Prevention of Radicalization Leading to Violence (CPRLV). (2023). *Annual report*. https://info-radical.org/wp-content/uploads/2024/07/CPRMNV_RA23_ENG_1.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2025).
- Centre for the Prevention of Radicalization Leading to Violence (CPRLV). (2025). <https://info-radical.org/en/> (Erişim Tarihi: 10.01.2025).
- CityNews Toronto. (2022, March 19). Pepper spray used in attack on mosque in Mississauga. *CityNews Toronto*. <https://toronto.citynews.ca/2022/03/19/mississauga-mosque-pepper-spray/> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).

- Clinton, W. J. (1995). Remarks to the Canadian Parliament in Ottawa. *The American Presidency Project*. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-canadian-parliament-ottawa> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Clubb, G., Koehler, D., Schewe, J., O'Connor, R. (2021). *Selling de-radicalisation: Managing the media framing of countering violent extremism*. Oxon: Routledge.
- Dawson, L. (2014). How does a Canadian teen turn into a terrorist?. *University of Waterloo*. <https://uwaterloo.ca/state-of-the-university/2014/accessible/research/global-security/how-does-a-canadian-teen-turn-into-a-terrorist.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Demir, C. K. (2017). *Sebeplerinden m¼cadele y¼ntemlerine etnik ayrılıkçı ter¼rizm: PIRA, ETA, PKK*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demireva, N. (2021). Briefing: Immigration, diversity and social cohesion. *The Migration Observatory*. <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2016/04/Briefing-Immigration-Diversity-and-Social-Cohesion.pdf> (Erişim tarihi: 30.08.2022).
- Doosje, B., Moghaddam, F.M., Kruglanski, A.W., de Wolf, A., Mann, L. Feddes, A. R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84.
- Ellis, B. H., Abdi, S. (2017). Building community resilience to violent extremism through genuine partnerships. *American Psychologist*, 72 (3), 289-300.
- Erdoğan, M. (2021). *Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi (SB-2020)*. Ankara: Eđiten Kitap Yayıncılık.
- Fergusson, J., Ahmed, K. (2017). Canada's national counterterrorism strategy and challenges of community based intervention in countering radicalization. S. N. Romaniuk, F.Grice, D.Irrera, S.Webb (ed.), *The Palgrave handbook of global counterterrorism policy* (195-222). Londra: Palgrave Macmillan.
- Fischer, P., Haslam, S. A., Smith, L. (2010). "If you wrong us, shall we not revenge?" Social identity salience moderates support for retaliation in response to collective threat. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 14(2), 143–150.
- Focus Canada. (2024). Canadian public opinion about immigration and refugees. *Environics Institute*. https://www.environicsinstitute.org/docs/default-source/default-document-library/final-report94fae631-0284-4ba5-b06a-e0aeeab5daf3.pdf?sfvrsn=9f47b717_1 (Erişim Tarihi: 10.01.2025).
- Global News. (2023, January 18). Ottawa terrorism arrest involves minor. *Global News*. <https://globalnews.ca/news/10174666/ottawa-terrorism-arrest-minor/> (Erişim Tarihi: 14.01.2025).
- Goga, C. I. (2019). Is migration a risk factor for radicalization? Social and legal instruments for identifying and combating radicalization. *Sociology and Social Work Review*, 1, 39-47.
- Government of Canada. (2018). National strategy on countering radicalization to violence. *Public Safety Canada*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-strtg-cntrng-rdclztn-vlnc/ntnl-strtg-cntrng-rdclztn-vlnc-en.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Government of Canada. (2024). Government of Canada announces funding to help counter ideologically motivated violent extremism. *Public Safety Canada*. <https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2024/03/government-of-canada-announces-funding-to-help-counter-ideologically-motivated-violent-extremism0.html>.(Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- G¼ç İdaresi Başkanlığı. (2025). Uyum hakkında. <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda> (Erişim tarihi: 18.02.2025).

-
- Hafez, M., Mullins, C. (2015). The radicalization puzzle: A theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(11), 958-975.
- Harris, K. (2020, March). Canada shares expertise with Germany on successfully integrating immigrants. *CBC*. <https://www.cbc.ca/news/politics/mendocino-immigration-settlement-services-1.5484192> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Hof, T. (2018). From extremism to terrorism: The radicalisation of the far right in Italy and West Germany. *Contemporary European History*, 27(3), 412–431.
- House of Commons. (June 2022). *The rise of ideologically motivated violent extremism in Canada: Report of the Standing Committee on Public Safety and National Security*. https://publications.gc.ca/collections/collection_2022/parl/x76-1/XC76-1-1-441-6-eng.pdf (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Hynie, M. (2018). Refugee integration: Research and policy. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 24(3), 265-276.
- Ihlamur-Öner, S. G. (2019). Delinking the migration-terrorism nexus: Strategies for the de-securitization of migration. *Perceptions*, 24 (2-3), 195-224.
- International Organization for Migration (IOM). (2024). Migration and migrants: A global overview. In M. McAuliffe & L.A. Oucho (Eds.), *World Migration Report 2024* (pp. 1-45). IOM.
- Kelley, N., Trebilcock, M. (2010). *The making of the mosaic: A history of Canadian immigration policy*. University of Toronto Press.
- Koehler, D. (2017). *Understanding deradicalization: Methods, tools and programs for countering violent extremism*. New York: Routledge.
- Koehler, D. (2021). Deradicalisation in Germany: Preventing and countering violent extremism. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 128, 59-78.
- Koehler, D., Fiebig, V. (2019). Knowing what to do: Academic and practitioner understanding of how to counter violent radicalization. *Perspectives on Terrorism*, 13 (3), 44-62.
- Koller, S. (2019). Reintegration of returnees from Syria and Iraq. *German Council on Foreign Relations*. <https://dgap.org/en/research/publications/reintegration-returnees-syria-and-iraq> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).
- Kruglanski, A. W., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi, M., Gunaratna, R. (2014). The psychology of radicalization and deradicalization: how significance quest impacts violent extremism. *Advances in Political Psychology*, 35, 69-93.
- Leger. (2023). Immigration plan: Survey of Canadians. https://leger360.com/wp-content/uploads/2024/04/Leger-X-CP_Immigration-Plan.pdf (Erişim Tarihi: 09.01.2025).
- Lenos, S. Haanstra, W., Keltjens, M., Van de Donk, M. (2017). *RAN polarisation management manual*. RAN Centre of Excellence. https://home-affairs.ec.europa.eu/pages/page/ran-polarisation-management-manual-amsterdam-06-july-2017_en (Erişim tarihi: 29.08.2022).
- McCauley, C., Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20 (3), 415-433.
- McCauley, C., Moskalenko, S. (2017). Understanding political radicalization: The two-pyramids model, *American Psychologist*, 72 (3), 205-216.
- McGuinness, D. (2024, December 11). Germany's one million Syrians at centre of fierce debate over their future. *BBC News in Berlin*. <https://www.bbc.com/news/articles/cy7kxn6p878o> (Erişim tarihi: 22.12.2024).
-

-
- Nanos Research. (2024). *Two in three Canadians say Canada should accept fewer immigrants in 2025 than in 2024*. <https://nanos.co/wp-content/uploads/2024/09/2024-2670-CTV-Aug-Populated-report.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Neitzert, A., Miguel Müller, N. Lux, C. (2024). *Gibt es einen Nexus zwischen Migration und Radikalisierung? Eine wissenschaftliche Spurensuche*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) Forschungszentrum Migration, Integration und Asyl (FZ).
- Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89 (4), 873-893.
- Norris, F.H., Stevens, S.P., Pfefferbaum, B., Wyche, K.F., Pfefferbaum, R.L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41, 127-150.
- Oxford Dictionary. (2022). *Oxford Learner's Dictionaries*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (Erişim tarihi: 29.08.2022).
- Pastuovic, M. H. Wylie, G. (2024). Challenging the youth assumptions behind P/CVE: Acknowledging older extremists. *Critical Studies on Terrorism*, 1-17. DOI: <https://doi.org/10.1080/17539153.2024.2380547>.
- Perspektif. (2024, 17 Aralık). 'BAMF: 'Radikalleşme ve Göç Kökenlilik Arasında Bir Bağlantı Yok'. *Perspektif*. <https://perspektif.eu/2024/12/17/bamf-radikallesme-ve-goc-kokenlilik-arasinda-bir-baglanti-yok/> (Erişim tarihi: 24.12.2024).
- Public Safety Canada. (2018). *Kanishka Project*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrnt/cntr-trrrsm/r-nd-flight-182/knshk/index-en.aspx> (Erişim Tarihi: 12.01.2025).
- Radicalization Awareness Network (RAN) (2017). *RAN Handbook on CVE/PVE training programmes. Guidance for trainers and policy-makers*. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/913c709f-9673-467f-96c9-fc5426afb602_en?filename=ran_wb_vrwe_skopje_28-29062022_en.pdf. (Erişim Tarihi: 11. 11. 2024).
- Radicalisation Awareness Network (RAN) (2024). *National and regional networks focusing on P/CVE across the EU*. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/b70fc126-5856-498b-a5c6-abb5d88299b3_en?filename=ran_national_regional_networks_focusing_on_P-CVE_across_EU_en.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2024).
- Reuters. (2024, February 2). Trudeau condemns mosque attack, says Islamophobia has no place in Canada. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/americas/trudeau-condemns-mosque-attack-says-islamophobia-has-no-place-canada-2024-02-02/> (Erişim Tarihi: 01.01.2025).
- Said, B. T., Fouad H. (2018). Countering Islamist radicalisation in Germany: A guide to Germany's growing prevention infrastructure. *The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague*. <https://icct.nl/publication/countering-islamist-radicalisation-germany-guide-germanys-growing-prevention> (Erişim tarihi: 25.12.2024)
- Schmeidl, S. 2002. (Human) security dilemmas: Long-term implications of the Afghan refugee crisis. *Third World Quarterly*, 23(1), 7-29.
- Schmid, A. P. (2016). Links between terrorism and migration. *International Centre for Counter-Terrorism*. <https://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf> (Erişim tarihi: 29.08.2022).
- Statistisches Bundesamt Deutschland. (2024a). *Population: Migration and integration*. https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/_node.html. (Erişim tarihi: 20.12.2024).
- Statistisches Bundesamt Deutschland. (2024b). *Migration and Integration: Foreign population by selected citizenships and years*. <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society->
-

- Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-citizenship-time-serie.html. (Erişim tarihi: 20.12.2024)
- Stephens, W., Sieckelink, S. (2020). Being resilient to radicalisation in PVE policy: A critical examination. *Critical Studies on Terrorism*, 13(1), 142-165.
- Sude, C., Stebbins, D., Weiland S. (2015). *Lessening the risk of refugee radicalization: Lessons for the Middle East from the past crises*. RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE166.html> (Erişim tarihi: 29.08.2022).
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 367-392.
- The Economist. (October 2016). Liberty moves north. *The Economist*. <https://www.economist.com/leaders/2016/10/29/liberty-moves-north> (Erişim Tarihi: 13.01.2025).
- The Federal Government (2016). *The federal government strategy to prevent extremism and promote democracy*. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/115448/cc142d640b37b7dd76e48b8fd9178cc5/stategie-der-bundesregierung-zur-extremismuspraevention-und-demokratiefoerderung-englisch-data.pdf> (Erişim Tarihi: 26.03.2025).
- Trebilcock, M. (2019). The puzzle of Canadian exceptionalism in contemporary immigration policy. *International Migration & Integration*, 20(4), 823–849.
- Triadafilopoulos, T. (2004). Building walls, bounding nations: Migration and exclusion in Canada and Germany, 1870–1939. *Journal of Historical Sociology*, 17, 385-427. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.2004.00238.x>
- Triadafilopoulos, T. (2012). *Becoming multicultural: Immigration and the politics of membership in Canada and Germany*. Vancouver: UBC Press.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.11.2024).
- U.S. Department of Justice (2015). Radicalization and violent extremism: Lessons learned from Canada, the U.K. and the U.S. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/249947.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2025).
- Vardar, N. (2015, 8 Eylül). Mülteci, göçmen, sığınmacı arasındaki farklar? *Bianet*. <https://bianet.org/yazi/multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar-167434> (Erişim tarihi: 05.09.2022).
- Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E., Barton, G. (2018). “The three Ps of radicalization: Push, pull, and personal. A systematic scoping review of the scientific evidence about radicalization into violent extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(10), 1-32.
- von Lautz, Y., Bösing, E., Kart, M., Stein, M. (2024). Influences of discrimination and stigmatization on secondary and tertiary level P/CVE efforts. *Journal for Deradicalization*, 38, 122-164.
- Walkenhorst, D., Ruf, M. (2021). Violent ego-centered sovereignism as a global threat? The case of the German “Reichsbürger” and implications for P/CVE research. In F. Atamuradova ve S. Zeiger (Eds), *Researching the evolution of countering violent extremism* (pp. 223-241). <https://hedayah.com/app/uploads/2021/09/Full-Edited-Volume-RC2019.pdf>
- Wallace, R., Tolley, E., Vonk, M. (2021). *Multiculturalism policy index: Immigrant minority policies*. Kingston: The Multiculturalism Policy Index Project, Queen’s University. <https://www.queensu.ca/mcp/> (Erişim Tarihi: 13.01.2025).
- Warburton, W. A., Williams, K. D., Cairns, D. R. (2006). When ostracism leads to aggression: The moderating effects of control deprivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42(2), 213–220.

-
- Weiner, M. (1992/93). Security, stability, and international migration. *International Security*, 17(3), 91-126.
- Williams, M. J. (2021). *Preventing and countering violent extremism: Designing and evaluating evidence-based programs*. Londra, New York: Routledge.
- Younes, A. E. (2014). A chronicle of a disappearance: Mapping the figure of the Muslim in Berlin's verfassungsschutz reports (2002-2009). *Islamophobia Studies Journal*, 2(2), 114-142.
- Zeiger, S. (2019). International and national frameworks for women, peace and security (WPS). In S. Zeiger, R. Alonso, J. Herrera, L. El Sayed (Eds.) *Enhancing women's roles in preventing and countering violent extremism (P/CVE)* (pp. 9-21). Amsterdam, Berlin, Washington: IOS Press.
-